

Karlstad Business School
Handelshögskolan vid Karlstads universitet

Ida Henriksson & Valentina Chaabani

Straffskärpningar

Hur förhåller sig lagförslag om höjda straff till
straffideologier?

Increased penalties

How do bills that aims to increase penalty relate to punishment
ideologies?

Rättsvetenskap
C-uppsats

Termin: VT 2018
Handledare: Johan Holmgren

Sammanfattning

I takt med samhällsutvecklingen ställs nya krav på straffrätten. Brott och straff har det senaste decenniet kommit att bli ett allt mer omdebatterat ämne. Allmänheten efterfrågar straffskärpningar och på senare år har det kommit flera lagförslag som syftar till att höja straffen för olika brottstyper. I uppsatsen har vi framförallt fokuserat på lagförslagen i proposition 2009/10:147 och proposition 2016/17:108. Det huvudsakliga innehållet i prop. 2009/10:147 består av förslag till ändringar av de grundläggande bestämmelserna om straffvärde i 29 kap. brottsbalken (1962:700). Vidare föreslås straffskärpningar för olika våldsbrott, bland annat grov misshandel och grovt vållande till annans död. I prop. 2016/17:108 föreslås ytterligare straffskärpningar av våldsbrotten. I uppsatsen redogör vi även kort för innehållet i prop. 2012/13:111, prop. 2015/16:111, prop. 2017/18:26 och SOU 2018:2.

Syftet med uppsatsen har varit att utreda hur straffskärpningarna förhåller sig till olika straffideologier. För uppsatsens genomförande har vi i teoridelen, utöver propositionerna, redogjort för straffrättsliga begrepp och ideologier. Vi belyser även straffrättspolitiken och effekter av höjda straff som uppmärksammas i forskning och litteratur.

Genom att analysera lagförslagen har vi försökt identifiera vilka motiv som ligger till grund för straffskärpningarna. Vi har undersökt hur lagstiftarens motiv förhåller sig till olika straffrättsliga ideologier samt vilka andra faktorer som påverkar den kriminalpolitiska debatten. Uppsatsen har lyft fram tänkbara orsaker till den hårdnade kriminalpolitiska debatten. I vår undersökning ifrågasätter vi hur förenliga straffskärpningarna är med olika straffideologier.

“Punitiveness may pose as a symbol of strength, but it should be interpreted as a symptom of weak authority and inadequate controls”

David Garland

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	6
1.1 Problembakgrund.....	6
1.2 Syfte och frågeställningar	7
1.3 Metod och material	7
1.4 Avgränsningar	9
1.5 Disposition.....	9
2. Begrepp, principer och ideologier	10
2.1 Begreppen straffskala och straffvärde	10
2.2 Legalitetsprincipen	11
2.3 Straffideologier	11
2.3.1 Proportionalitet och ekvivalens.....	12
2.3.2 Humanitet.....	12
2.3.3 Allmänprevention	13
2.3.4 Individualprevention	13
2.3.5 Vedergällning.....	14
3. Straffrättens utveckling	15
3.1 Äldre straffrätt	15
3.2 Klassisk straffrätt	15
3.3 Sociologisk straffrätt.....	15
3.4 Brottsbalken.....	16
3.5 Brottsförebyggande rådet och Fängelsestraffkommittén.....	16
3.6 1989 års påföljdsreform.....	16
4. Förarbeten till senare års straffskärpningar	18
4.1 Prop. 2009/10:147 Skärpta straff för allvarliga våldsbrott m.m.....	18
4.1.1 Motivering av ny lagstiftning.....	18
4.1.2 Förslagens innehåll	19
4.1.3 Lagändringar i 29 kap. brottsbalken	19
4.1.4 Höjda straffminmun	20
4.2 Prop. 2016/17:108 Straffskalorna för allvarliga våldsbrott	22
4.2.1 Motivering av ny lagstiftning.....	22
4.2.2 Förslagens innehåll	23
4.2.3 Lagändringar i brottsbalken	23
4.2.4 Andra lagändringar	25
4.3 Konsekvenser av förslagen	25
4.3.1 Ekonomiska konsekvenser	25

4.3.2 Andra konsekvenser	26
4.4 Andra förslag till straffskärpningar	27
4.4.1 Prop. 2012/13:111 En skärpt sexualbrottslagstiftning	27
4.4.2 Prop. 2015/16:111 Synnerligen grova narkotikabrott.....	27
4.4.3 Prop. 2017/18:26 Skjutvapen och explosiva varor	28
4.4.4 SOU 2018:2 Stärkt straffrättsligt skydd för blåljusverksamhet och andra samhällsnyttiga funktioner	29
5. Straffrättspolitik	30
5.1 Kriminalpolitik	30
5.2 Diskussionen om höjda straff	31
5.3 Allmänhetens syn på straff och medias roll.....	32
6. Analys.....	34
6.1 Hur förhåller sig lagförslag om höjda straff till straffideologier?	34
6.1.1 Från behandling till förtjänst.....	34
6.1.2 Straffvärde 29 kap. brottsbalken	34
6.1.3 Ytterligare straffskärpningar	35
6.2 Kan det finnas skäl som talar emot den valda regleringen?	37
6.2.1 Allmänheten och straffrättspolitiken.....	37
6.2.2 En konstruerad bild av samhället	38
6.2.3 Konsekvenser	39
7. Slutsatser och avslutande reflektioner	41
Källförteckning.....	42

Förkortningslista

BRÅ	Brottsförebyggande rådet
Dir.	Direktiv
DJ	Dagens juridik
FT	Förvaltningsrättslig tidskrift
JT	Juridisk tidskrift
Prop.	Proposition
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk juristtidning

1. Inledning

1.1 Problembakgrund

1989 års påföljdsreform innebar en omfattande förändring av grunderna för påföljdsbestämningen. I stora drag innebar reformen att brottets straffvärde skulle vara utgångspunkten vid påföljdsbestämningen.¹ Detta är ett uttryck för principerna om proportionalitet och ekvivalens. Vidare skulle enhetlighet och förutsebarhet främjas i påföljdsbestämningen.² För att åstadkomma detta infördes de allmänna grunderna för straffmätning i lagen, närmare bestämt i 29 kap. och 30 kap. brottsbalken.

Under det senaste decenniet har straffsystemet genomgått nya förändringar, främst som ett resultat av förslagen i proposition 2009/10:147 och i proposition 2016/17:108. I propositionen från 2009 föreslås en rad ändringar beträffande straffen för allvarliga våldsbrott. De lagändringar som genomfördes återfinns i den generella bestämmelsen om straffvärde (29 kap. 1 § brottsbalken), den höjda straffskalan för grov misshandel (3 kap. 6 § brottsbalken), ett höjt straffminimum från fängelse i sex månader till fängelse i ett år för utpressning, grovt brott (9 kap. 4 § brottsbalken), och vållande till annans död, grovt brott (3 kap. 7 § brottsbalken). Vidare gavs försvårande och förmildrande omständigheter ett ökat genomslag vid straffvärdebedömningen av brott i allmänhet (29 kap. 2-3 §§ brottsbalken). Även bestämmelsen om återfall gavs ett ökat genomslag (29 kap. 4 § brottsbalken).³

Förslagen i den senaste propositionen, från 2016, innebar en ytterligare skärpning av straffskalorna för vissa allvarliga våldsbrott. De förslag som presenteras i propositionen har till syfte att höja minimistraff för bland annat brottstyperna grov misshandel, synnerligen grov misshandel (3 kap. 6 § brottsbalken), grovt olaga tvång (4 kap. 4 § brottsbalken), grovt olaga hot (4 kap. 5 § brottsbalken), grovt rån (8 kap. 6 § brottsbalken) och grov utpressning (9 kap. 4 § brottsbalken).⁴

Som skäl för förändringarna anger lagstiftaren den av samhället förändrade synen på hur allvarlig en brottstyp är. Ett citat från proposition 2009 kan få belysa detta återkommande motiv:

“Synen på hur allvarlig en brottstyp är kan förändras över tid till följd av samhällsutvecklingen. När synen har förändrats mera varaktigt och inte kan få eller inte ges ett tillräckligt genomslag inom ramen för gällande lagstiftning om hur domstolarna ska bestämma straff måste lagstiftningen ändras.

När det gäller allvarliga former av avsiktliga angrepp på enskildas fysiska integritet har det sett över en längre tid skett flera förändringar i samhället som inneburit att synen på sådana brott är strängare i dag. Det gäller t.ex. brott mot liv, grövre misshandelsbrott, grövre frihets- och fridsbrott samt rånbrott men även andra brott med inslag av allvarligt våld eller hot om våld.”⁵

I huvudsak samma skäl anförs i andra förslag som syftar till att skärpa straffen.⁶ Det ger intryck av en utveckling som går mot skärpta straff där motivet är den strängare synen på allvarliga våldsbrott, både från lagstiftarens och från allmänhetens sida. De förändringar som skett inom straffrätten hade inte varit möjliga om inte synen på straffet och dess syfte ändras

¹ Prop. 1987/88:120 s. 38.

² A.a., s. 37.

³ Prop. 2009/10:147 s. 1.

⁴ Prop. 2016/17:108 s. 1.

⁵ Prop. 2009/10:147 s. 9 f.

⁶ Se t.ex. prop. 2012/13:111; prop. 2017/18:26; SOU 2018:2.

från tid till annan. Därför är det också naturligt att påföljdssystemet ändras i takt med den utveckling som sker i samhället. Proportionalitet, ekvivalens och humanitet har dock fortfarande en stark ställning i påföljdssystemet. Hur förhåller sig de nya lagändringarna till dessa principer? Till brottslighet och samhället?

1.2 Syfte och frågeställningar

Det huvudsakliga syftet med uppsatsen är att granska och analysera förarbeten där det primära i förslagen har varit straffskärpningar. Genom att studera förarbeten vill vi söka svar i hur lagstiftaren motiverar skärpta straff. Uppsatsen ska undersöka i vilken utsträckning motiven har ideologiska tankegångar. Meningen är att utifrån denna granskning försöka få svar på om motiven är förenliga med ideologierna eller vad det är som styr de stegrade fängelsestraffen. Härigenom kan vi söka svar i de bakomliggande skälen med förslagen och hur de förhåller sig till liknande utredningar inom straffrätten. En tolkning av förslagen kommer göras vilket således kan ge svar på om de nya reglerna är välgrundade. Fråga som uppkommer är huruvida förslagen är befogade utifrån den kritik som förs angående straffets effekter och ändamål. Delsyftet med denna utredning är att undersöka vilka konsekvenser och effekter som följer av förslagen, och om det finns skäl som talar emot dem.

De frågeställningar som uppsatsen ska utreda är:

- Hur förhåller sig lagförslag om höjda straff till straffideologier?
- Kan det finnas skäl som talar emot den valda regleringen?

1.3 Metod och material

I detta avsnitt följer en presentation av hur vi ska gå tillväga för att uppfylla syftet med denna uppsats. Vi söker, samlar in och identifierar vilket material som är centralt och relevant för att besvara våra frågeställningar. Framställningen tar främst sikte på att klarlägga hur den ideologiska bakgrunden motiveras. Undersökningen har utgångspunkt i förarbeten vilka innehåller förslag till lagstiftning i syfte att höja straffen för våldsbrott. Vi kommer att studera förslagen i ljuset av straffideologier för att belysa vilken ställning inom straffrätt de har. Vi lyfter fram de specifika bestämmelser som ändrats för att framhäva de förändringar som skett. Uppsatsen kommer därför i första hand att bestå av lagar, förarbeten, principer och doktrin. Sedermera för att kunna identifiera motiven bakom de nya lagändringarna följer en granskning och en analys av förslagets utredningar. För att besvara uppsatsens syfte och frågeställningar kommer i första hand den rättsdogmatiska metoden tillämpas.

Rättsdogmatik är ett omtvistat begrepp varför det inte finns en entydig och koherent sammanställning av vad rättsdogmatik är.⁷

Den traditionella rättsdogmatiska metoden brukar förklaras som att beskriva, systematisera och tolka gällande rätt.⁸ Enligt Aleksander Peczenik utgör gällande rätt rättsdogmatikens forskningsobjekt och den juridiska argumentationen baseras på gällande rätt. Sedermera ska den rättsdogmatiska tolkningen grundas i någon rättskälla vilka kan vara bindande eller ha stor auktoritet.⁹ Av rättskällevärdet beskrivs, rättfärdigas och kritiserar rättskällorna men denna lära är mycket flexibel inom det svenska rättssystemet. Rättskällorna inom den juridiska argumentationen har olika ställningar varför de kan delas in i olika rättskällnormer. Rättskällnormer kan delas in i vilka rättskällor som (1) *skall* beaktas, (2) *bör* beaktas och (3) *får* beaktas.

⁷ Sandgren, C., *Vad är rättsvetenskap*, s. 118.

⁸ Kellgren, J., Holm, A., *Att skriva uppsats i rättsvetenskap*, s. 47.

⁹ Peczenik, A., *Om den förvaltningsrättsliga forskningen och rättsdogmatiken*, s. 44.

De rättskällor som *skall* beaktas är lag, andra föreskrifter och fasta sedvanerättsliga regler. Uppsatsen har sin utgångspunkt i de lagändringar som trädde i kraft 2010 och 2017. Dessa lagändringar är sålunda en viktig del i den juridiska argumentationen.

Rättskällor som *bör* beaktas är prejudikat, lagars förarbeten, det material som auktoritativt visar innebörden av vissa sedvänjor som är mycket väl förankrade i samhället och uttrycker generella rättsgrundsatser eller godtas av myndigheterna. Härom kommer stor del av uppsatsens material behandlas. Förarbeten och straffideologier kommer beaktas och vara föremål för den juridiska analysen. De förarbeten som studerats har nästan uteslutande bestått av propositioner och statens offentliga utredningar.

De rättskällor som *får* beaktas är olika slags institutionella rekommendationer, beslut, material som står i samband med lagstiftning/rättspraxis, informellt material, den rättsvetenskapliga litteraturen och utländsk rätt. Litteratur från framstående personer inom kriminologi och straffrätt har använts. Doktrin i form av rättsvetenskapliga artiklar från bland annat Svensk juristtidning och Juridisk tidskrift har varit relevanta källor.¹⁰ Uppsatsen ska dels beskriva gällande rätt men även systematisera den utifrån dessa rättskällor. För att belysa forskning som gjorts på området använder vi ett fåtal tidningsartiklar för att exemplifiera. Dessa artiklar används i syfte att lyfta fram forskning som gjorts och den efterföljande debatten. Att använda det ovannämnda materialet har gjort att vi fått en bred grund som varit av betydelse för att besvara frågeställningarna.

Enligt Jareborg är det legitimt för rättsdogmatiker att söka efter ideala lösningar. Han menar att det inte är ett hinder i den rättsdogmatiska argumentationen att vidga perspektivet och går utanför gällande rätt då all vetenskaplig verksamhet går ut på att hitta svar och bättre lösningar.¹¹ För att analysera de skäl som talar emot de nya lagreglerna är det enligt vår mening av stor vikt för uppsatsen att tillämpa ett rättssociologiskt perspektiv för att belysa de konsekvenser och effekter som kan följa av förslagen. Genom att komplettera rättsdogmatik med rättssociologi får uppsatsen ett bredare perspektiv. Att studera effekterna och den kritik som förs mot hårdare straff innebär således att vi hamnar inom den rättssociologiska rättsvetenskapen. Rättssociologi är både samhälls- och rättsvetenskap och behandlar relationen mellan rätt och samhälle. Ett sätt att förklara detta är att rättssociologi blir rättsvetenskap när den observerar hur samhällsliga förhållanden påverkar rättsbildning och rättstolkning.¹² Med hjälp av samhällsvetenskapliga teorier och metoder kan rättssociologin sägas vara en fråga om att undersöka rättsliga företeelser. Här skiftas fokus till rättens orsaker, funktioner eller konsekvenser men genom att vara ett viktigt fält för rättsvetenskapen.¹³ Rättssociologin utmanar rättsdogmatiken genom att den upplyser om andra, s.k. utomrättsliga faktorer, som bestämmer rättens tillämpning i det särskilda fallet. Rätten kan exempelvis trängas undan av ekonomiska eller politiska förhållanden.¹⁴

Rättsteoretikern Kaarlo Tuori talar om två sidor av rätten vilka markerar skillnaden mellan juridiska och samhällsvetenskapliga perspektiv på rätten. Tuori menar att för juristen är rätten främst ett normativt fenomen d.v.s. en rättsordning och att rätten för samhällsvetaren är en empirisk företeelse som praktiseras inom ramen för samhällsliga institutioner. Vidare förklarar han detta med en metafor av idrottsaktivitet där dessa två sidor har olika roller. Den som deltar i spelet är juristen och den som följer verksamheten utifrån är samhällsvetaren. Härigenom uppkommer skillnaden om ena sidan - spelets regler - och andra sidan som är

¹⁰ Angående detta stycke, se Peczenik, A., *Vad är rätt: Om demokrati, rättssäkerhet, etik, och juridisk argumentation*, s. 212-217.

¹¹ Jareborg, N., *Rättsdogmatik som vetenskap*, s. 4.

¹² Hydén, H., Rättssociologi: om att undersöka relationen mellan rätt och samhälle, i Korling, F., Zamboni, M., *Juridisk metodlära*, s. 207.

¹³ Hydén, H., *Rättssociologi som rättsvetenskap*, s. 15 f.

¹⁴ A.a., s. 18.

spelets idé, syfte och ändamål. Rättssociologin beaktar frågor som varför vi har regler och vilka konsekvenser som följer av de regler vi har.¹⁵

Det är dels uppsatsens syfte att söka förståelse i hur skärpta straff framställs i förslagen vilket innebär att vi observerar sambandet mellan lagstiftningen och dess förhållande till eventuella skäl emot förslagen. Vi ska synliggöra konsekvenser och effekter av de regler som införts varför ett rättssociologiskt perspektiv gör det möjligt att angripa denna problematik.

1.4 Avgränsningar

Uppsatsen utgår till största delen från prop. 2009/10:147 Skärpta straff för allvarliga våldsbrott m.m. och prop. 2016/17:108 Straffskalorna för vissa allvarliga våldsbrott. Vi har avgränsat uppsatsen till att granska dessa två lagförslag men har valt att översiktligt undersöka fyra andra utredningar där skärpta straff lyfts fram. Syftet med undersökningen av prop. 2017/18:26 Skjutvapen och explosiva varor – skärpta straff för de grova brotten, prop. 2015/16:111 Synnerligen grova narkotikabrott, SOU 2018:2 Stärkt straffrättsligt skydd för blåljusverksamhet och andra samhällsnyttiga funktioner och prop. 2012/13:111 En skärpt sexualbrottslagstiftning har gjort det möjligt för oss att jämföra hur lagstiftaren motiverat andra lagförslag.

Fokus i uppsatsen är utredningarna och den eventuella kollision som uppstått i förhållande till straffideologier och kriminologisk kunskap. Arbetet kommer inte att behandla brottsförebyggande eller brottspreventiva åtgärder. Vidare avgränsar vi oss från att utreda de olika straffrättsliga sanktionerna och påföljdsbestämningen. Uppsatsen har heller inte för avsikt att belysa konsekvenser på individnivå. Det kommer inte att göras någon granskning av praxis då vi inte kommer behandla sanktioner och påföljdsval. Syftet med uppsatsen är således inte att undersöka hur domstolarna gör en bedömning av påföljdsval eller att jämföra vad som skiljer brottens karaktär åt.

1.5 Disposition

Uppsatsen består av sammanlagt sju kapitel. I det andra kapitlet redogör vi för begrepp, principer och ideologier. I det efterföljande kapitlet ges en beskrivning av straffrättens utveckling. Fjärde kapitlet behandlar utredningar och propositioner som ligger till grund för lagförslagen. Vidare ges en beskrivning av straffrättspolitik och effekter av höjda straff i det femte kapitlet. Därefter följer ett kapitel som består av analys. I kapitlet diskuteras och besvaras uppsatsens frågeställningar. I det sjunde kapitlet återfinns våra slutsatser och avslutande reflektioner.

¹⁵ Hydén, H., Rättssociologi: om att undersöka relationen mellan rätt och samhälle, i Korling, F., Zamboni, M., *Juridisk metodlära*, s. 226.

2. Begrepp, principer och ideologier

2.1 *Begreppen straffskala och straffvärde*

Inledningsvis handlar brott och straff om frågan skuld och ansvar. Brott kan förklaras som att någon bryter mot samhällets regler och straff kan förklaras som det lidande denne ska utstå för att den brutit mot reglerna.¹⁶ Att kriminalisera är ett politiskt beslut och innebär att belägga vissa gärningar med straff.¹⁷

I 29 kap. 1 § brottsbalken stadgas

Straff ska, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga **straffskalan** efter brottets eller den samlade brottslighetens **straffvärde**.

Vid bedömningen av straffvärdet ska beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft. Det ska särskilt beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person.

Straffskala och straffvärde är därmed centrala begrepp som får en avgörande betydelse i påföljdsbestämningen.

När rätten ska avgöra vilket straff som den bör välja går den igenom en påföljdsbestämningprocess där den ska utröna vilken straffskala som blir tillämplig. Vilken skala som blir tillämplig utgår från den straffbestämmelse som är aktuell i varje enskilt fall. Genom att utläsa bestämmelsen gör rätten en uppfattning om vilken påföljd som bör väljas. Inte sällan innebär denna bedömning att avgöra om t.ex. böter är en tillräckligt ingripande påföljd eller om det bör dömas en strängare påföljd som fängelse. Straffbestämmelser är ofta indelade i grader vilket således påverkar rättens påföljdsbestämning i frågan om ett straff är tillräckligt ingripande.¹⁸

Nästa steg i bestämningen är att rätten ska bestämma brottets straffvärde. I enlighet med paragrafens andra stycke ska en bedömning av straffvärdet beakta den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som hen haft. Det ska även särskilt beaktas om gärningen har inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv, hälsa eller trygghet till person. Med straffvärde avses brottets svårhet eller allvar i förhållande till andra brott.¹⁹ Av utredning framgår straffvärdet som ett mått på hur allvarligt lagstiftaren - relativt sett- vill betrakta det aktuella brottet. Det räcker emellertid inte att diskutera straffvärdesfrågan för att bestämma vilka straffskalor som brotten ska ges. Genom att exemplifiera förklarar utredningen att misshandel har högre straffvärde än stöld. Det medför således att den värderingen gör straffskalan för misshandel strängare än den för stöld. För att bestämma straffskalan för brotten måste det framgå vilken allmän nivå på straffen som är aktuell. Vad som är aktuellt förklarar utredarna är beroende av samhällsutvecklingen. Samhällsutvecklingen är en tolkning av vad som kan vara svårt i en tid men vara mindre svårt i en annan.²⁰

Det görs en skillnad på abstrakta och konkreta straffvärden. Det förra avser en hel brottstyps straffvärde såsom det kommer till uttryck genom angivande av straffskalan. Här bildar lagstiftaren ett mått på hur allvarligt den ser på den aktuella brottstypen i förhållande till andra brott. Det är således lagstiftarens uppgift att bedöma vilken fara, kränkning eller skada en viss brottstyp kan förorsaka, varför lagstiftaren måste beakta straffskalan utifrån alla

¹⁶ Asp, P., Ulväng, M., Jareborg, N., *Kriminalrättens grunder*, s. 15.

¹⁷ A.a., s. 45.

¹⁸ Borgeke, M., Heidenborg, M., *Att bestämma påföljd för brott*, s. 42 ff.

¹⁹ SOU 1986:14 s. 131; Prop. 2016/17:108 s. 18.

²⁰ SOU 1986:14 s. 131 ff.

tänkbara gärningstyper som faller inom brottets räckvidd. Skalan kräver därför en viss spännvidd som är löpande från ett lägsta till högsta straff.²¹

Av konkreta straffvärde följer det exakta straffvärde som fastställts av en enskild gärning med tillämpning av de föreskrifter av generell karaktär som kan finnas i lag. Det anger med andra ord hur klandervärdt en specifik brottslig gärning är i förhållande till andra brottstyper. Av det konkreta straffvärdet framgår bland annat böter i ett visst omfång eller fängelse för en viss tid.²²

2.2 Legalitetsprincipen

I enlighet med 1 kap. 1 § 3 st. regeringsformen (2011:109) ska den offentliga makten utövas under lagarna. Denna paragraf gäller som grund för det svenska rättssystemet och benämns legalitetsprincipen. Principen innebär kortfattat: inget brott utan lag, inget straff utan brott, inget brott utan kriminalisering genom lag. Principen fungerar som en garanti för rättssäkerhet då medborgare ska kunna förutse när och hur de kan bli föremål för straffrättsliga ingripanden. Principen ställer krav på en sammanhängande straffrättslig lagstiftning och rättstillämpning.²³

Principen ges även uttryck i 2 kap. 10 § regeringsformen där det framgår att ingen får dömas till straff eller annan påföljd om gärningen inte var belagd med brottspåföljd när den begicks. Det får inte heller utdömas svårare brottspåföljd än den som var föreskriven när gärningen begicks. Vad som föreskrivs i paragrafen om brottspåföljd gäller även förverkande och annan särskild rättsverkan av brott.

Legalitetsprincipen brukar delas in i fyra krav vilka innefattar (1) kravet på författningsstöd, (2) retroaktivitetsförbud, (3) analogiförbud och (4) obestämdhetsförbud. (1) Föreskriftskravet innebär att det måste finnas stöd i en föreskrift för att brott ska föreligga och straff ska kunna utdömas. (2) Retroaktivitetskravet innebär att föreskriften inte får införas eller tillämpas retroaktivt. (3) Analogiförbudet förklaras som att en straffbestämmelse inte får tillämpas analogiskt d.v.s. utöver vad ordalydelsen tillåter. (4) Obestämdhetsförbudet betyder att en bestämmelse måste vara i rimlig utsträckning bestämd till sin utformning.²⁴

Principen är ett grundläggande skydd för medborgare vad gäller förutsebarhet och sålunda en kontroll av maktutövning.²⁵ Med tanke på att straffrättstillämpningen bygger på bestämmelser innebär det att förarbeten blir av relativt stor betydelse. Förarbeten innehåller relevant information och ger uttryck för uttalanden vilka kan ha stor betydelse vid tolkningen.²⁶

2.3 Straffideologier

I årtusenden har frågorna om varför man straffar och vad som är syftet med bestraffning dominerat i samhällen. Påföljdssystemets utformning grundar sig i ett antal uppfattningar som brukar benämnas straffteorier eller straffideologier.²⁷ De straffideologier som nedan redovisas är proportionalitet, ekvivalens, humanitet, allmänprevention, individualprevention och vedergällning,

²¹ Prop. 2016/17:108 s. 18.

²² A.a., s. 18.

²³ Asp, P., Ulväng, M., Jareborg, N., *Kriminalrättens grunder*, s. 62.

²⁴ Asp, P., Ulväng, M., *Straffrätt: en kortfattad översikt*, s. 23.

²⁵ Asp, P., Ulväng, M., Jareborg, N., *Kriminalrättens grunder*, s. 63.

²⁶ Asp, P., Ulväng, M., *Straffrätt: en kortfattad översikt*, s. 23 f.

²⁷ Jareborg, N., Zila, J., *Straffrättens påföljdslära*, s. 62.

2.3.1 Proportionalitet och ekvivalens

När en bedömning görs för vilka straffskalor som ska råda bör någon form av rättviseresonemang finna stöd i bedömningen. Proportionalitets- och ekvivalensprinciperna är sålunda två väsentliga ideologier.²⁸ Proportionalitetsprincipen innebär att den som utfört ett brott ska få en påföljd som står i proportion till den brottsliga handlingens allvar. Straffskalan ska bestämmas i proportion till brottets svårhet.²⁹ Principen om ekvivalens är en följd av proportionalitetsprincipen och innebär att lika svåra brottstyper och lika svåra brott ska behandlas lika i tilldelande av straff.³⁰

Att den straffrättsliga restriktionen ska vara rättvis bygger på att den ska stämma överens med den norm som enligt lagstiftaren gäller, samt att normen kan motiveras på ett rationellt sätt. Principen ska beaktas både av lagstiftaren när den bestämmer straffskalor och av domstol när den dömer i enskilda fall.³¹ Det framgår emellertid inte av principerna vilken abstrakt eller konkret straffnivå en brottstyp ska ha men påföljdssystemets utformning hämtar sin grund i principerna. Enligt straffskala och brottets straffvärde framgår vilken abstrakt eller konkret straffnivå ett brott ska ha.³²

I detta sammanhang går att skilja på formell och materiell rättvisa. Formell rättvisa är det som enbart motsvarar en norm medan materiell rättvisa är det som motsvarar en norm men som också kan motiveras på ett rationellt sätt. Ofta kan uttrycket "rättvisa har skipats" följa när en domstol dömt ett straff men det framgår inte av reglerna, som domstolen beaktat, om dessa från någon synpunkt är materiellt rättvisa eller orättvisa. En regel kan enkelt byggas och motiveras av att dess innehåll bör vara rättvis men ibland avses endast formell rättvisa då den består av moraliska värden. Genom dessa moraliska värden främjas människors trygghet.³³

Värden och intressen som skadas eller hotas genom brott är av stor betydelse i bedömningen om straff. Vad som är förkastligt från samhällets syn kan bli kriminaliserat och alltså en otillåten gärning vilket sedermera leder till att när någon bryter mot detta anses personen klandervärd. Gärningens klandervärdhet och förkastlighet blir härom föremål vid bestämmande av straffskalor vilket ska sträva efter proportionalitet mellan den otillåtna handlingens straffvärde och straffansats. Av detta följer således även strävandet efter ekvivalens. Principen om proportionalitet beaktar frågan om hur bestraffning bör ske och inte frågan om varför bestraffning bör ske.³⁴

2.3.2 Humanitet

Straff är inte sällan ett stort ingripande mot den enskilda då denne medvetet får utstå någon form av obehag och lidande. Genom utdömande av straff utövar statens maktmedel ett ingripande mot sina medborgare. För den enskilde innebär straffet en reaktion mot vad denne gjort i form av brott. Humanitetsprincipen bygger på tanken att straff bör ske med försiktighet och inte gå utöver vad som är nödvändigt. Principen vilar således på ett generellt krav av rimlighet och måttlighet vid bestraffning. Att personer begår misstag kan i viss mån ges en förståelse för och bestraffningen bör undvika de strängaste påföljderna så långt det är möjligt. Behandlingstanken kan vara en del av humanitet i påföljdssystemet och det finns stora möjligheter att undvika frihetsberövande påföljder vilket grundas i toleransen för människors

²⁸ SOU 1986:14 s. 68.

²⁹ A.a., s. 26, s. 86.

³⁰ A.a., s. 68, s.143.

³¹ Borgeke, M., Heidenborg, M., *Att bestämma påföljd för brott*, s. 38 f.

³² Prop. 2016/17:108 s. 18.

³³ Jareborg, N., Zila, J., *Straffrättens påföljdslära*, s. 64.

³⁴ A.a., s. 65 f.

misstag.³⁵ Det finns en presumtion inom straffrätten som innebär att en så lindrig påföljd som möjligt ska väljas vilken hämtat sin grund i humanitetsprincipen.

Enligt utredning framgår att straff inte fyller någon reparerande funktion men den som begått ett brott ska avsiktligt straffas och därigenom tillfogas lidande. Av den anledningen framhålls vikten av att straffskärpningar bör föregås av noggranna överväganden.³⁶

En fängelsestraffkommitté fick under våren 1979 i uppdrag att utreda frågor om fängelse och kriminalvård i anstalt. Enligt kommittén framgår att det med hänsyn för humanitära synpunkter finns starka skäl som motiverar en begränsad användning av fängelsestraff. Kommittén framhåller dock att möjligheten till att avvara fängelse i påföljdssystemet i framtiden inte kommer ske. Den anför vidare att ett ökat användande av fängelsestraff med hänvisning till allmänprevention eller individualprevention inte kommer minska eller motverka brottsligheten.³⁷

2.3.3 Allmänprevention

Den grundläggande tanken bakom allmänprevention är att bestraffningar ska avhålla andra människor från att begå brott. Allmänprevention kan ske genom avskräckning eller moralbildning.

Avskräckning brukar även benämnas som negativ allmänprevention. Den kan vidare delas in i omedelbar och medelbar avskräckning.³⁸ Omedelbar avskräckning innebär att formen för straffet ska skrämna människor till lydighet och var det bakomliggande motivet till offentliga avrättningar och andra former av grymma kroppsstraff.³⁹ Numera används i princip endast begreppet medelbar avskräckning, där hotet om straff i sig ska verka för att människor avstår från att begå brott.⁴⁰

Med positiv allmänprevention åsyftas straffets moralbildande funktion. Moralbildning kan ske genom att påverka människors föreställningar om vad som är moraliskt förkastligt.⁴¹ Hotet om straff ska verka socialiserande och därmed ha en handlingsdirigerande funktion. Jareborg och Zila menar att teorin är förenad med svårigheter. Dessa svårigheter består i att det finns en allmän uppfattning om att strängare straff minskar brottsligheten men att det saknas empiriskt underlag för den uppfattningen. Tvärtom är det visat att justeringar av straffskalorna har en ytterst marginell påverkan på kriminalitetsnivån.⁴²

2.3.4 Individualprevention

Individualprevention riktar sig till återfallsförbrytare, enkelt uttryckt, är det en metod som går ut på att hindra en individ från att begå nya brott. Individualprevention rymmer tre olika straffsyften, avskräckning, inkapacitering och behandling.⁴³

Den individuella avskräckningen riktar sig till de som inte behöver förbättras, s.k. tillfällighetsförbrytare. Dessa ska hindras från att i fortsättningen begå brott genom en varning i form av en villkorlig dom eller annan form av individuell avskräckning.⁴⁴

Inkapacitering går ut på att förhindra individen från att begå brott genom fängelsestraff. Straffets längd ska bestämmas utifrån hur farlig brottslingen är. En tidigare form av

³⁵ Borgeke, M., Heidenborg, M., *Att bestämma påföljd för brott*, s. 39 f.

³⁶ SOU 2014:18 s. 12.

³⁷ SOU 2008:85 s. 117 f.

³⁸ Jareborg, N., Zila, J., *Straffrättens påföljdslära*, s. 73.

³⁹ Anners, E., *Svensk straffrättshistoria*, s. 7.

⁴⁰ Jareborg, N., Zila, J., *Straffrättens påföljdslära*, s. 73.

⁴¹ A.a., s. 74.

⁴² A.a., s. 77.

⁴³ A.a., s. 82.

⁴⁴ A.a., s. 83.

inkapacitering, oskadliggörande, innebar att individen med fysiska ingrepp skulle hindras att begå brott igen. Det kunde ske i form av dödsstraff och livstids inlåsning.

Den tredje formen av individualprevention har sin grund i individens förmåga att förbättra sig. Numera är det dock vanligare att man talar om behandling, snarare än förbättring. Tanken med behandlingen är att individen ska vårdas så att denne i fortsättningen avstår från att begå brott. Vården ska vara individanpassad och kan bestå av medicinsk, psykiatrisk, psykologisk samt socialterapeutisk vård.⁴⁵

2.3.5 Vedergällning

Vedergällningsprincipen bygger på uppfattningen om det rättvisa straffet för ett visst brott. Det ska råda rättvis proportion mellan brottet och straffet. I praktiken innebär den nämnda principen att förövaren ska tillfogas den skada allmänheten anser är befogad för den begångna gärningen. Straffet är således ett uttryck för hur allmänheten uppfattat gärningen.

Under högmedeltiden tillämpades vedergällning tillsammans med avskräckningsprincipen.⁴⁶ För att uppnå avskräckande effekter i brottsförebyggande syfte tillämpades grymma straff till den grad att offentliga avrättningar blev folknöjen. Samtidigt hårdnade den allmänna synen på vad som var ett rättvist straff för ett visst brott. Detta ledde till att straffskalorna sköt i höjden och det blev rättvist att tillämpa hårda straff även för lindrigare brott.⁴⁷

⁴⁵ Jareborg, N., Zila, J., *Straffrättens påföljdslära*, s. 85.

⁴⁶ Avskräckningsprincipen innebär att gärningsmannen ska straffas för att avskräcka honom själv och andra från att begå liknande brott (se avsnitt 2.2.3 allmänprevention).

⁴⁷ Angående detta stycke, se Anners, E., *Svensk straffrättshistoria*, s. 5-10.

3. Straffrättens utveckling

3.1 Äldre straffrätt

Den äldre straffrättsskolan byggde på avskräckningsteorin och vedergällningstanken. Straffets absoluta grund var vedergällningen. Genom vedergällningen kunde man rangordna brottets svårhet, ju svårare brott desto hårdare skulle straffet vara. Straffet verkade genom att avskräcka folk från att begå brott.

De viktigaste straffen var dödsstraff, kroppsskada, fredlöshet och böter. I avsaknad av straffskalor i lagen, var det helt upp till den enskilda domaren att bestämma det aktuella straffet och straffets längd.

Frihetsstraffet som vi känner till det idag infördes under den senare halvan av 1500-talet. Dödsstraff omvandlades många gånger till livstids fängelse. Den mer humanistiska synen till straff förde med sig nya straffformer, däribland arbetsstraff som kunde dömas ut på viss tid, på livstid eller ”på behaglig tid”.⁴⁸

3.2 Klassisk straffrätt

Under 1700-talet ändrades synen på straffen radikalt. Upplysningstidens filosofer vände sig mot de grymma kroppsstraffen och talade om frihet och mänskliga rättigheter som nya ledord. De som bröt mot lagen skulle sona sitt brott med frihetsstraff och böter.

I början av 1800-talet nådde upplysningstidens idéer Sverige. År 1811 tillsattes en Lagkommitté, men det dröjde fram till 1932 innan Lagkommittén var färdig med att lägga fram sitt förslag till allmän kriminallag. Straffet hade till ändamål, dels att avskräcka allmänheten från att begå brott, dels skulle det förbättra den enskilde brottslingen från att i framtiden leva ett laglydigt liv. I samband med reformeringen avskaffades kropp- och skamstraffet helt. Istället skulle arbetsstraff, frihetsstraff och böter utdömas. I syfte att ytterligare stärka rättssäkerheten fastställdes straffskalor som domstolarna måste hålla sig till.

Lagkommitténs förslag låg till grund för 1864 års strafflag, som till stor del kom att bygga på den klassiska straffrättsskolan. I slutet av 1800-talet och början av 1900-talet genomfördes ett antal lagändringar på straffrättens område. Dödsstraffen kom att utmönstras ur lagen 1921. År 1884 avskaffades fängelse vid vatten och bröd. Frihetsstraffet undergick en förändring. Från att ha förvarat fångarna gemensamt i större lokaler infördes cellstraffet. Den bakomliggande tanken var att fången i enrum hade bättre möjligheter att tänka över sitt brott. Cellstraffet förhindrade även den dömda från dåligt inflytande från andra brottslingar.⁴⁹

3.3 Sociologisk straffrätt

I slutet av 1800-talet fick den sociologiska straffrättsskolan allt större fäste. Straffet blev ett medel för sociala ändamål, genom förebyggande åtgärder skulle brottslingens sociala situation förändras. Det bärande motivet för straff var således individualprevention. Instanserna skulle vara av behandlande karaktär, det innebar att brottslingens samhällsfarliga vilja skulle förbättras under verkställigheten.

Den sociologiska straffrätten blev snabbt förhärskande i Sverige. År 1906 tillkom en ny lag om villkorlig frigivning och villkorlig dom. Lagen innebar att det i domen kunde förordnas om villkorligt anstånd antingen med straffets ådömande eller verkställande.

År 1927 infördes två nya tids obestämda påföljder, förvaring och internering, och 1935 infördes ungdomsfängelse.

⁴⁸ Angående detta stycke, se Aspelin, E., *Straffets grunder – historisk bakgrund*, SvJT 1999, s. 108-112; Inger, G., *Svensk Rättshistoria*, s. 56-59.

⁴⁹ Angående detta stycke, se Aspelin, E., *Straffets grunder – historisk bakgrund*, SvJT 1999, s. 112- 117; Inger, G., *Svensk Rättshistoria*, s. 119-122.

År 1938 tillsattes Straffberedningen, som lämnade ett antal betänkanden. Förslagets främsta mål var att genomdriva idéer om vård och behandling istället för straff. Vården och behandlingen hade enligt beredningen två ändamål; dels skulle den dömda rehabiliteras och ges bättre förutsättningar att leva ett laglydigt liv, dels skulle han eller hon vara förhindrad att begå brott så länge straffet avtjänades.⁵⁰

3.4 Brottsbalken

År 1965 infördes brottsbalken som en gemensam lagtext av förslagen skyddslag och brottsbalk. Sammanslagningen innebar en kompromiss mellan de allmänpreventiva och individualpreventiva tankegångarna. Genom införandet av brottsbalken utökades utbudet av påföljder i syfte att kunna erbjuda den behandlingsform som var bäst lämpad i det enskilda fallet. Detta ledde till att den villkorliga domen delades in i två påföljdsformer, villkorlig dom och skyddstillsyn. Den senare hörde till de mer behandlingsinriktade påföljderna. I brottsbalken betraktades även fängelse vara av mer behandlande karaktär, då den intagne under verkställigheten skulle genomgå rehabiliterande insatser.⁵¹

3.5 Brottsförebyggande rådet och Fängelsestraffkommittén

Inrättandet av Brottsförebyggande rådet år 1974 hade stor betydelse för de förändringar som kom att prägla kriminalpolitiken i slutet av 1900-talet. Brottsförebyggande rådets rapport "Nytt straffsystem" betonade rättvisa som ett värde av högre rang än behandlingstanken.

År 1979 tillsattes en Fängelsestraffkommittén som redovisade sina synpunkter gällande straffskalor i betänkandet "Påföljd för brott". Betänkandet bygger på rättviseresonemang. Det avgörande vid utformningen av straffskalor för de olika brotten var proportionalitet och ekvivalens. Påföljdsvalet skulle bestämmas utifrån brottets straffvärde, d.v.s. svårhet och förkastlighet. I betänkandet föreslog kommittén även minskad användning av fängelsestraff och de fängelsestraff som utdömdes skulle vara kortare.⁵²

3.6 1989 års påföljdsreform

Remissförfarandet resulterade i 1989 års påföljdsreform. Helt i enhetlighet med betänkandet skulle påföljdsbestämningen ske utifrån brottets svårhet eller förkastlighet. Införandet av straffvärdeprincipen innebar vidare att proportionalitet och ekvivalens skulle beaktas.⁵³

Vid införandet av brottsbalken utgick man ifrån allmänpreventiva och individualpreventiva ideologier. Dessa ideologier har till syfte att motverka brott. Utredningen håller med om att syftet med straffrättssystemet ska vara att motverka brott, men framhåller att det finns andra sätt att uppnå detta syfte. Utredningen lyfter fram den kritik som har förts mot allmänpreventiva och individualpreventiva tankegångar och menar att dessa "inte är teoretiskt hållbara vilket gör dem oanvändbara. De bygger på orealistiska förväntningar och de eftersträlvade effekterna uppnås ofta inte."⁵⁴ Som kritik, framhåller utredningen även att de allmän- och individualpreventiva tankegångarna är svåra att förena i ett konsekvent straffsystem.

⁵⁰ Angående detta stycke, se Aspelin, E., *Straffets grunder – historisk bakgrund*, SvJT 1999, s. 117-121; Inger, G., *Svensk Rättshistoria*, s. 234-248 och 297-300.

⁵¹ Angående detta stycke, se Aspelin, E., *Straffets grunder – historisk bakgrund*, SvJT 1999, s. 124-125; Inger, G., *Svensk Rättshistoria*, s. 300.

⁵² Angående detta stycke, se Aspelin, E., *Straffets grunder – historisk bakgrund*, SvJT 1999, s. 125-127; Inger, G., *Svensk Rättshistoria*, s. 301-303.

⁵³ Angående detta stycke, se Aspelin, E., *Straffets grunder – historisk bakgrund*, SvJT 1999, s. 125-127; Inger, G., *Svensk Rättshistoria*, s. 301-303.

⁵⁴ SOU 1986:14 s. 66 f.

Istället ska straffbestämningen grundas i brottets förkastlighet. Utgångspunkten vid bestämmande av straffskalorna ska vara vilket straff de aktuella brotten förtjänar. För att uppnå detta blir proportionalitet och ekvivalens centrala begrepp. Straffskalan bör bestämmas i proportion till brottets svårhet och lika svåra straff ska utdömas för likvärdiga brottstyper.⁵⁵ Straffskalorna ska bestämmas utifrån dessa principer, men det finns ingen given metod för hur långt ett straff ska vara. Utredningen menar att det är ett beslut av politisk nivå som påverkas av vilken allmän nivå på straffen man önskar.⁵⁶

⁵⁵ SOU 1986:14 s. 143.

⁵⁶ A.a., s. 143.

4. Förarbeten till senare års straffskärpningar

4.1 Prop. 2009/10:147 Skärpta straff för allvarliga våldsbrott m.m.

4.1.1 Motivering av ny lagstiftning

Utredningens huvudsakliga uppgift var att göra en översyn av strafflagstiftningen i syfte att åstadkomma en straffmätning som markerar en skärpt syn på allvarliga våldsbrott. Utredningen bestod av två delar. Genom tilläggsdirektivet fick utredningen i uppdrag att bland annat se över straffskalan för mord.⁵⁷

Utredningen framhåller att proportionalitets- och ekvivalensprinciperna ligger till grund för de bestämmelser om straffmätning och påföljdsval som finns i 29 kap. och 30 kap. brottsbalken och som trädde i kraft år 1989. Enligt utredningen är dessa principer dock inte helt konsekvent genomförda. Utredningen förklarar att lagstiftningen, genom hänvisning till brottslighetens art, ger allmänpreventiva intressen visst genomslag vid påföljdsvalet. Utredningen förklarar vidare att det finns vissa möjligheter att beakta vilka åtgärder som de tilltalade kan tänkas vara i behov av för att inte återfalla i brott.⁵⁸

Enligt utredningen lämnar proportionalitetsprincipen utrymme för att i lagstiftningen genomföra straffskärpningar, så länge dessa kan motiveras utifrån brottslighetens förkastlighet och sker enligt ett synsätt som är gemensamt för samtliga brottstyper så att proportionaliteten i systemet upprätthålls.⁵⁹

Enligt utredningens förslag ska straffet för mord vara fängelse i lägst tio och högst 18 år eller på livstid. Utredningen föreslår vidare en motsvarande utvidgning för de flesta övriga brott för vilka fängelse på livstid är föreskrivet.⁶⁰

Utredningen motiverar förslaget enligt följande:

“Skälen för att använda livstids fängelse för mord sammanfaller i huvudsak med de skäl som kan anföras för att bibehålla livstidsstraffet som sådant. Således är livstidsstraffet det strängaste straffet i straffsystemet. Som anförts redan i Brottsförebyggande rådets rapport 1977 utgör livstidsstraffet ‘det yttersta av alla fördömanden samhället kan begagna’. För att mera regelmässigt använda livstids fängelse för mord talar alltså främst att mord är det grövsta av brotten i brottsbalken och att det därför också regelmässigt borde leda till lagens strängaste straff. Genom att konsekvent döma ut livstids fängelse för t.ex. mord skulle samhällets definitiva avståndstagande från detta brott på ett tydligt sätt markeras. Därigenom skulle också skapas ett stort utrymme för en differentierad straffmätning för andra våldsbrott som inte är lika allvarliga.

En ytterligare fördel med att använda livstidsstraffet är att det vid tidsbestämningen av straffet är möjligt att ta hänsyn till risken för att den intagne återfaller i allvarligt brottslighet om han eller hon frigges. Livstidsstraffet kan därför i större utsträckning än ett tidsbestämt straff anses vara ägnat att tillgodose samhällsskyddet.”⁶¹

Den andra delen av utredningen resulterade i slutbetänkandet “Straff i proportion till brottets allvar”. I direktivet till utredningen angavs att samhällsutvecklingen medför en förändrad syn på hur hårt olika brott bör straffas.⁶²

I betänkandet föreslogs ändringar av bestämmelserna i 29 kap. brottsbalken i syfte att åstadkomma en större spännvidd vid straffmätningen för vissa allvarligare våldsbrott.⁶³

⁵⁷ Dir. 2007:137.

⁵⁸ SOU 2007:90 s. 129.

⁵⁹ A.a., s. 130.

⁶⁰ A.a., s. 13.

⁶¹ A.a., s. 138.

⁶² Dir. 2007:48.

Det primära skälet för förslaget var samhällets förändrade syn på allvarliga våldsbrott. Utvecklingen har successivt lett till en minskad acceptans för våld i samhället. Den ökade välfärden har lett till att våldsbrott utgör ett relativt sett större hot mot den enskildes trygghet, sett i förhållande till annan brottslighet. Som ytterligare skäl för skärpta straff anfördes att brottsoffret inte bara drabbas fysiskt utan att angrepp av allvarliga art även leder till psykiska påfrestningar.⁶⁴

Utredningen låg till grund för 2010 års straffmättningsreform. De lagändringar som genomfördes i samband med reformen avsåg i huvudsak de generella bestämmelserna i brottsbalken till ledning för bedömningen av straffvärdet hos olika brott.⁶⁵

4.1.2 Förslagets innehåll

I propositionen föreslås en rad förändringar på straffrättens område. Reformen om straffmätning syftar till att "höja straffen för allvarliga våldsbrott och för grovt vållande till annans död, att öka spännvidden mellan straffen för brott i allmänhet och att skärpa straffen vid återfall i brott."⁶⁶ Reformen kan sägas innefatta två delar, dels en generell höjning av straffen för allvarliga våldsbrott, och dels ändrade straffskalor för vissa allvarligare våldsbrott.

Den generella höjningen för allvarliga våldsbrott ska ske genom att det vid bedömningen av straffvärdet ska beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person (29 kap. 1 § brottsbalken).

I propositionen föreslås även att straffskalan för grov misshandel (3 kap. 6 § brottsbalken) delas upp. Vidare föreslås ett höjt straffminimum från fängelse i sex månader till fängelse i ett år för utpressning, grovt brott (9 kap. 4 § brottsbalken), och vållande till annans död, grovt brott (3 kap. 7 § brottsbalken).

Vidare ska försvarande och förmildrande omständigheter ges ökat genomslag vid straffvärdebedömningen av brott i allmänhet (29 kap. 2-3 §§ brottsbalken). Även bestämmelsen om återfall gavs ett ökat genomslag (29 kap. 4 § brottsbalken).⁶⁷

4.1.3 Lagändringar i 29 kap. brottsbalken

Lagändringarna avser bland annat en generell höjning av straffen för allvarliga angrepp på liv, hälsa eller trygghet till person (29 kap. 1 § brottsbalken). Principerna om proportionalitet och ekvivalens ska fortfarande ligga till grund för straffmätningen.⁶⁸ Vidare ska brottets allvar fortsättningsvis vara den grundläggande utgångspunkten för påföljdsbestämningen. Det innebär att allvarligare brott ska bestraffas hårdare än ett mindre allvarligt brott och lika brott ska bestraffas lika hårt. Enligt lagstiftaren är detta ett uttryck för principerna om proportionalitet och ekvivalens. Regeringen förklarar att den förändrade synen i samhället på allvarliga våldsbrott inte har kommit till uttryck i domstolarnas rättstillämpning med de gamla reglerna om straffmätning. Mot bakgrund av det bör lagstiftningen ändras.⁶⁹

Genom den nya lydelsen ska straffen återspegla den generella synen på allvarliga våldsbrott. Lagändringen har inneburit ett slopande av ordet "särskilt", i praktiken har det inneburit att bestämmelsen numera utgör en uttömmande uppräkningslista av vilka omständigheter som får beaktas av domstolarna vid bestämmande av straffvärde. Den tidigare lydelsen gav domstolarna möjlighet att göra avvägningar om vilka omständigheter som skulle beaktas vid straffmätning.

⁶³ SOU 2008:85 s. 267 f.

⁶⁴ A.a., s. 16 f.

⁶⁵ Prop. 2009/10:147 s. 35.

⁶⁶ A.a., s. 1.

⁶⁷ A.a., s. 1.

⁶⁸ A.a., s. 13.

⁶⁹ A.a., s. 9 f.

Den nya bestämmelsen består sålunda av både objektiva omständigheter och subjektiva omständigheter som tillsammans ska utgöra ramarna för straffvärdebedömningen. Vid bedömningen ska alltså domstolarna endast ta hänsyn till den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad gärningsmannen insett eller borde ha insett om de objektiva omständigheterna samt vad gärningsmannen haft för avsikter eller motiv.

Den generellt höjda straffnivån ska således åstadkommas genom att den grundläggande bestämmelsen om straffvärde ändras. Bestämmelsen omfattar alla typer av brott och enskilda fall där en straffvärdebedömning ska göras. Enligt lagstiftaren medför ändringen att brotten kan värderas högre generellt sett samtidigt som de tillmäts betydelse för just allvarliga våldsbrott men inte för andra brottstyper.⁷⁰

Försvårande och förmildrande omständigheter ges ett ökat genomslag vid straffvärdebedömning av brott i allmänhet (29 kap. 2-3 §§ brottsbalken). Paragraferna anger vilka omständigheter som ska beaktas vid straffvärdebedömningen i försvårande respektive förmildrande riktning. Bestämmelserna tillämpas vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottstyp och vad som gäller för vissa fall.

Som skäl för ändringen anger regeringen att bestämmelserna inte fått tillräckligt genomslag i domstolarnas påföljdspraxis. Det kan bland annat bero på att det i flera fall förutsätts att omständigheten ska ha varit av kvalificerat slag för att den ska beaktas. Enligt regeringen är inte den restriktiva tillämpningen av bestämmelserna förenligt med principen om att svårare brott ska bestraffas strängare än lindrigare brott.

Genom att beakta samtliga omständigheter i det enskilda fallet kan straffvärdet bedömas på ett mer nyanserat sätt. Vidare kan det leda till en tydligare argumentation kring bedömningen av straffvärdet, vilket på sikt verkar för en enhetlig rättstillämpning. Mot bakgrund av det ska försvårande och förmildrande omständigheter ges ökat genomslag i syfte att öka spännvidden vid straffvärdebedömningen av brott i allmänhet.

För att åstadkomma detta ska de kvalificerande rekvisiten slopas eller ändras. Därigenom kan försvårande och förmildrande omständigheter ges ett genomslag även när de inte varit av kvalificerat slag.⁷¹

Återfall i brott ges ett ökat genomslag, i skärpande riktning, vid bestämmande av straff. Den nya bestämmelsen i 29 kap. 4 § brottsbalken förtydligar att tidigare brottslighet ska beaktas i skärpande riktning vid bestämmande av straff. Flera remissinstanser riktade kritik mot den nya lydelsen och menade att den är svärförenlig med principerna om proportionalitet och ekvivalens samt att bestämmelsen inte är empiriskt grundad.

Lagstiftaren menade att det finns ett behov att skärpa straffen för att från samhället sida visa att man ser allvarligare på upprepad brottslighet än enstaka brott. För att åstadkomma detta finns ett behov att i lagtext tydliggöra att återfall ska beaktas i skärpande riktning. Syftet är att öka användningen av straffskärpningsmöjligheterna. I praktiken innebär den nya lydelsen att domstolen ska ta hänsyn till återfall i brott och det ska ske i skärpande riktning.⁷²

4.1.4 Höjda straffminmun

Enligt förslaget bör straffnivån för de allvarligaste fallen av misshandel höjas ytterligare. Genom att dela upp straffskalan för grov misshandel kan detta åstadkommas. Enligt den nya bestämmelsen är straffskalan för misshandelsbrott som är att anse som synnerligen grovt, fängelse i lägst fyra och högst tio år (3 kap. 6 § brottsbalken).

Regeringen menar att ändringen av bestämmelserna för straffvärde och bestämmelsen om förmildrande och försvårande omständigheter inte är tillräckligt i fråga om de allvarligaste

⁷⁰ Prop. 2009/10:147 s. 13 f.

⁷¹ A.a., s. 27 f.

⁷² A.a., s. 31 ff.

fallen av misshandel. I propositionen anges att brott påtagligt ofta döms nära straffminimum. De allvarligaste fallen av grov misshandel är så klandervärda att straffen bör ligga högre och närma sig straffen för dråp, som har ett straffminimum på sex år. Regeringen förklarar att den nuvarande straffnivån varken står i proportion till brottets allvar eller ligger på en rimlig nivå jämfört med andra brottstyper. Mot bakgrund av det finns ett behov att höja straffnivån för de allvarligaste misshandelsbrotten.⁷³

För att åstadkomma en höjning föreslår regeringen att straffskalan för grov misshandel delas upp. Därigenom skapas en särskild straffskala för de allvarligare misshandelsbrotten med ett högt straffminimum. För övriga fall av misshandel gäller den tidigare straffskalan. Maximistraffet på tio år är oförändrat. Enligt regeringen är tio år rimligt i förhållande till straffskalan för mord och dråp.

Uppdelningen gör det också möjligt att ange vilka omständigheter som särskilt bör beaktas vid bedömningen av om brottet ska anses vara av särskilt allvarlig art. De omständigheter som ska beaktas vid bedömningen är om gärningen varit livsfarlig eller om gärningsmannen tillfogat svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.⁷⁴

Enligt förslaget ska straffminimum för vållande till annan död, grovt brott, höjas från sex månader i fängelse till ett år i fängelse (3 kap. 7 § brottsbalken). Regeringen motiverar förslaget mot bakgrund av att allvarliga våldsbrott idag utgör ett större hot mot enskilda än tidigare. Eftersom den strängare synen inte återspeglas i straffnivån ska den höjas. Regeringen anger att vållandebrotten är mindre allvarliga än exempelvis brotten mord och dråp, men att brotten avser att skydda samma intresse, d.v.s. andra människors liv och hälsa.

Vållandebrotten skiljer sig markant från varandra. I de allvarligare fallen utgör brotten en påtaglig risk i förhållande till andra människors liv och hälsa. Regeringen menar att det finns ett samband mellan dessa grova brott och andra allvarligare våldsbrott. Regeringen förklarar att vållandebrotten i likhet med våldsbrotten idag ska ses som betydligt allvarligare än tidigare. Därmed finns ett behov av en höjd straffnivå som bör tillgodoses genom en straffskaleändring. För att åstadkomma höjd straffnivå bör brottets straffminimum höjas från sex månader i fängelse till ett år i fängelse.⁷⁵

Vidare föreslås höjda fängelsestraff för utpressning (9 kap. 4 § brottsbalken). Regeringen förklarar att utpressningsbrott omfattar skiftande händelser av varierande allvar. Brotten kan avse gärningar av mycket allvarlig slag eller gärningar som utgör en del av den organiserade brottsligheten. Enligt praxis från domstolen är straffvärde för grovt brott sällan mer än högst ett eller ett par år. Regeringen menar att straffnivån inte återspeglar det grova utpressningsbrottets allvar, exempelvis är brottet inte påtagligt mindre allvarligt än rån. Vidare är brottet allvarligare än exempelvis olaga tvång som har samma straffminimum på sex månader. Mot bakgrund av det finns ett behov att höja straffnivån.⁷⁶

Enligt regeringens mening återspeglar ett år som straffminimum bättre allvaret i brottet än ett straffminimum på sex månader. Däremot bör nuvarande straffmaximum behållas. Som skäl härför anger regeringen att det ger ett tillräckligt utrymme att beakta allvaret även i de mest klandervärda fallen. Vidare överensstämmer förslaget med straffmaximum för rån av normalgraden och grov misshandel som inte är synnerligen grov.⁷⁷

I bestämmelsen anges inte vilka omständigheter som ska beaktas vid bedömningen om brottet är att anse som grovt eller inte. Enligt regeringens mening är det en fördel att omständigheterna tydligt framgår av lagtext. Det främjar förutsebarhet, ger bättre ledning och

⁷³ Prop. 2009/10:147 s. 17 f.

⁷⁴ A.a., s. 18 f.

⁷⁵ A.a., s. 24 f.

⁷⁶ A.a., s. 20 f.

⁷⁷ A.a., s. 21 f.

därmed större enhetlighet i rättstillämpningen. Därför bör det i den nya bestämmelsen anges vilka omständigheter som ska beaktas vid bedömningen om brottet är grovt.

De omständigheter som ska anges i bestämmelsen är användningen av våld och hot samt visad hänsynslöshet. Domstolen ska även ges möjlighet att beakta andra omständigheter. Den ska göra en helhetsbedömning av samtliga omständigheter i det enskilda fallet.⁷⁸

4.2 Prop. 2016/17:108 Straffskalorna för allvarliga våldsbrott

I juni 2010 trädde straffmättningsreformen i kraft. Ändringarna hade till syfte att höja straffen för allvarliga våldsbrott, öka spännvidden i straffvärdebedömningen och skärpa straffen vid återfall i brott. Under våren 2012 fick Brottsförebyggande rådet i uppdrag att utvärdera vilket genomslag den nya straffmättningsreformen haft. Utvärderingen skulle således kontrollera om syftena med reformen hade åstadkommit och de avsedda straffskärpningarna hade gett resultat.⁷⁹ Rapporten redovisades i mars 2014.⁸⁰

Vid regeringssammanträde i mars 2013 anfördes att det går att ifrågasätta om 2010 års lagstiftningsåtgärder hade lett till en strängare syn på våldsbrotten som motsvarade den syn samhället hade på sådana brott.⁸¹ Detta resulterade i att regeringen gav en särskild utredare i uppdrag att överväga och föreslå ändringar av straffskalorna. Ändringarna av straffskalorna gällde för grov misshandel, rån, grovt rån, grov utpressning och - där det behövdes - andra allvarliga våldsbrott. Det bakomliggande syftet med utredningen var en höjd straffnivå för de nämnda brotten. Den 2 april 2014 lämnade utredningen ett betänkande, SOU 2014:18, straffskalorna för allvarliga våldsbrott.⁸² I syfte att upprätthålla proportionalitet mellan brottstyperna skulle straffskalorna beaktas även för andra allvarliga våldsbrott om det fanns skäl för det med hänsyn till en höjd straffnivå.⁸³

4.2.1 Motivering av ny lagstiftning

Utredningen anför i huvudsak samma skäl för skärpta straff som utredningen från 2010. Den allmänna utgångspunkten för utformningen av straffskalorna är principerna om proportionalitet och ekvivalens. Straffet ska stå i proportion till brottets allvarlighet och återspegla den strängare syn samhället har på brottsligheten. Utredningen menar att principerna ger utrymme för skärpningar och justeringar av straffskalorna så länge de kan motiveras utifrån brottets förkastlighet. Utredningen anför också att humanitetsprincipen ska beaktas vid påföljdsval och straffmätning.⁸⁴

En ytterligare fråga som lyfts fram i sammanhanget är huruvida skärpta straff kan minska brottsligheten. Utredningen framhåller att så inte är fallet, särskilt inte när det gäller allvarliga våldsbrott då sådana brott i hög grad begås impulsivt och under påverkan av alkohol. Utredningen påpekar också att det inte finns några belägg för att strängare straff mer allmänt sett har en preventiv funktion. Längre fängelsestraff påverkar den enskilde i olika riktningar beroende på den enskildes sociala situation, hälsotillstånd och andra livsomständigheter. Utredningen konstaterar att skärpta straff inte bör motiveras utifrån att det skulle leda till minskad brottslighet.⁸⁵

Bland övriga skäl för skärpta straff anför utredningen att samhällsutvecklingen har medfört en förändrad syn på brottslighetens förkastlighet. Utredningen ansluter sig således till 2010

⁷⁸ Prop. 2016/17:108 s. 22 f.

⁷⁹ A.a., s. 21.

⁸⁰ BRÅ rapport 2014:6.

⁸¹ Dir. 2013:30 s. 1 ff.

⁸² Prop. 2016/17:108 s. 17.

⁸³ SOU 2014:18 s. 11.

⁸⁴ A.a., s. 135 f.

⁸⁵ A.a., s. 136 f.

års utredning och regeringens uppfattning om att en förändrad syn på våldsbrott motiverar att straffnivåerna för de aktuella brottstyperna höjs. Utredningen menar att den relativt korta tid som förflutit sedan 2010 års straffmättningsreform medför att samma skäl fortfarande är aktuella och kan läggas till grund för den nya översynen av straffskalorna för allvarliga våldsbrott.⁸⁶

I utredningen diskuteras huruvida 2010 års reform fått önskat genomslag. När det gäller höjda straff för allvarliga misshandelsbrott, mord och dråp är utredningen av den mening att reformen haft betydande genomslag. För övriga brottstyper har lagstiftningsåtgärderna inte fått motsvarande resultat i form av höjda straff. Vidare framhålls att det är svårt att uttala sig om reformen svarar mot intentionerna bakom den, särskilt med beaktande av den korta tid som förflutit sedan 2010 års reform. Reformen hade inte misslyckats, men det fanns ändå anledning att vidta ytterligare lagstiftningsåtgärder.

De lagändringar som genomfördes avsåg i huvudsak generella bestämmelser i brottsbalken, de olika brottens abstrakta straffvärde ändrades inte. Enligt utredningen var det naturligt att välja en annan lagstiftningsmetod då reformen inte lett till önskat resultat. Genom en ny översyn av straffskalorna skulle de aktuella brottstypernas abstrakta straffvärde höjas för att direkt påverka domstolarnas bedömning.⁸⁷

Utredningen förklarar:

“Vilka abstrakta straffvärden som bör tillmätas de allvarliga våldsbrotten avgörs ytterst genom en bedömning av hur klandervärda dessa gärningar ska anses vara, med hänsyn till den skada eller fara som brotten innebär för brottsoffren och för samhället i dess helhet samt i relation till andra brott med motsvarande straffnivå. Det är lagstiftarens uppgift att göra denna bedömning inom ramen för en politisk process och med beaktande av humanitetsprincipen.”⁸⁸

4.2.2 Förslagets innehåll

Av utredningen följde propositionen “Straffskalor för vissa allvarliga våldsbrott”. Förslaget innehåller ändringar i brottsbalken, lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor, lagen (2002:444) om straff för finansiering av särskilt allvarlig brottslighet i vissa fall, lagen (2003:148) om straff för terroristbrott, lagen (2007:979) om åtgärder för att förhindra vissa särskilt allvarliga brott, lagen (2010:299) om straff för offentlig uppmaning, rekrytering och utbildning avseende terroristbrott och annan särskilt allvarlig brottslighet. Ändringarna i brottsbalken avsåg i första hand höjda fängelsestraff i 3 kap. 6 §, 4 kap. 4-5 §§, 8 kap. 6 § och 9 kap. 4 §.⁸⁹

4.2.3 Lagändringar i brottsbalken

3 kap. 6 § brottsbalken redogör för brott som avser grov misshandel och synnerligen grov misshandel. Av den tidigare lydelsen framgick att brott som ansågs som grovt, skulle utdömas till grov misshandel med fängelse i lägst ett år och högst sex år. Enligt den nya lydelsen skall fängelse för grov misshandel innebära fängelse i lägst ett år och sex månader. För synnerligen grov misshandel var brottet förenat med fängelse i lägst fyra och högst tio år. Den nya lydelsen innebär en ändring till fängelse i lägst fem år och högst tio år.⁹⁰

⁸⁶ SOU 2014:18 s. 137-139.

⁸⁷ A.a., s. 139-141.

⁸⁸ A.a., s. 141.

⁸⁹ Prop. 2016/17:108 s. 4 f.

⁹⁰ A.a., s. 5.

Innebörden av grov och synnerligen grov misshandel är att gärningen riktar sig direkt mot offrets liv, hälsa och trygghet. Vidare innebär misshandel onekligen en stor integritetskränkning. Att höja straffen för dessa brott var således ett sätt för regeringen att stärka effekten av 2010 års straffmättningsreform. Genom en höjning av minimistraff har konstaterats att straffet för grov misshandel hamnar närmare vad som gäller för andra brottstyper exempelvis våldtäkt, våldtäkt mot barn och grovt övergrepp i rättsak vilka har straffminimum om två års fängelse. Fråga som uppkom var om de nya förslagen skulle rubba förhållandet mellan brottstyperna på ett påtagligt sätt. Om förhållandet skulle rubbas kan det leda till att proportionalitets- och ekvivalensprinciperna inte längre blir fullt ut iakttagna. Enligt regeringen var så inte fallet. Regeringen menade att skillnaden mellan minimistraffet för andra brottstyper och grov misshandel inte har någon väsentligt lägre värdering av de skyddsintressen som dikterat straffnivån för andra brottstyper. Regeringen förklarade att andra brottstyper fortfarande var att se som särskilt allvarliga och med högre minimistraff. Enligt regeringen kunde således inte hänsynen till proportionalitet och ekvivalens hindra en höjning av minimistraffet för grov misshandel till ett år och sex månader. Regeringen uttryckte även att det inte förelåg andra hinder mot förslaget.⁹¹

I frågan om minimistraffet för synnerligen grov misshandel för regeringen liknande resonemang. Regeringen menade mot bakgrund av lägsta straffet för synnerligen grov misshandel var det lämpligt att straffets minimigräns låg i mitten av den sammanlagda straffskalan för misshandelsbrottet. Vidare nämns att straffet om fem års fängelse hamnade nära minimigränsen för dråp som ligger på fängelse i sex år. Inte heller i detta fall menade regeringen att denna förändring skulle ske på ett så pass påtagligt sätt att det rubbade förhållandet mellan olika brottstyper så att proportionalitet- och ekvivalens inte längre skulle vara uppfyllda.

Därutöver blev synnerligen grov misshandel en egen, formell brottsbeteckning i brottsbalken. Den nya brottsbeteckningen ska göra det enklare och tydligare när en gärning hör till den synnerligen grova svårhetsgraden.⁹²

4 kap. 4 § brottsbalken redogör för olaga tvång och grovt olaga tvång. Normalgraden av olaga tvång omfattades inte av förslaget och behöll sin tidigare lydelse med böter eller fängelse i högst två år. För grovt olaga tvång innebar nya förslaget en ändring från sex månaders fängelse till nio månaders fängelse.

4 kap. 5 § brottsbalken redogör för olaga hot och grovt olaga hot. Normalgraden av olaga hot omfattas inte av förslaget varför straffet om böter eller fängelse i högst ett år inte ändras. Av brottet för grovt olaga hot innebar det nya minimistraffet en ändring från sex månader till nio månaders fängelse.⁹³ Av varken grovt olaga tvång eller grovt olaga hot menade regeringen att höjningen av minimistraffen inte skulle påverka gränsdragningen mellan brottstypernas normalgrad, syftet var endast höjning av straffnivån för de gärningar som är att bedöma som grova.⁹⁴

8 kap. 6 § brottsbalken redogör för grovt rån vilket enligt förslaget innebar en höjning från fängelse i lägst fyra år till fängelse i lägst fem år. 9 kap. 4 § brottsbalken redogör för utpressning. Ringa utpressning och normalgraden för utpressning ändrades inte och behöll straffet om böter samt fängelse i högst två år. Straffet för grov utpressning höjdes från fängelse i lägst ett år till fängelse i lägst ett år och sex månader.⁹⁵

Av propositionen framgår att brottstyperna grovt olaga tvång, grovt olaga hot, grovt rån och grov utpressning består av ett moment av hot om brottslig gärning. Regeringen ville

⁹¹ Prop. 2016/17:108 s. 34 f.

⁹² A.a., s. 35 f.

⁹³ A.a., s. 6.

⁹⁴ A.a., s. 52 f.

⁹⁵ A.a., s. 6 f.

således uppvärdera denna typ av hotbrottslighet som de höjda straffen ger uttryck för. De insatser som gjordes för att förstärka effekten av 2010 års straffmättningsreform innebar att de förslag som ovan redovisats skulle medföra strängare syn på grovt olaga hot. Regeringen menade att allvaret i ett hot bör ses i ljuset av allvaret hos den våldshandling som det hotas med.⁹⁶

4.2.4 Andra lagändringar

Av 2 § lagen med förbud mot könsstympning av kvinnor framgår att den som bryter mot förbudet om könsstympning ska dömas till fängelse. Av tidigare lydelse dömdes den som brutit mot förbudet till fängelse i högst fyra år. I den nya lydelsen döms den som bryter mot förbudet till fängelse i lägst två och högst sex år. Vidare innebar förslaget ett införande av omständigheter som gör brottet mindre grovt eller grovt. Är brottet med hänsyn till omständigheterna mindre grovt, döms man till fängelse i högst fyra år. Är brottet grovt döms man till fängelse i lägst fem år och högst tio år.⁹⁷ Genom att ändra straffskalan till ett minimum och maximum anpassas denna straffskala till andra allvarliga våldsbrott av motsvarande svårighet och en generell verkande höjning av straffnivån för denna brottstyp. Brottet räknas till den grova svårhetsgraden vilket innebär att omständigheter "särskilt" ska beaktas vid bedömningen om brottet är grovt. Straffmätningen ska således ske med tillämpning av brottsbalkens allmänna regler däribland 29 kap. 1 § om straffvärde. Paragrafen innebär att beakta om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv, hälsa eller trygghet vilket förbudet om könsstympning gör. Bestämmelserna om försvårande och förmildrande omständigheter som stadgas i 29 kap. 2-3 §§ brottsbalken ska även tillämpas.⁹⁸

Förslaget innebar inte en höjning av straffskalan i lagen om straff för finansiering av särskilt allvarlig brottslighet i vissa fall, lagen om straff för terroristbrott, lagen om åtgärder för att förhindra vissa särskilt allvarliga brott, lagen om straff för offentlig uppmaning, rekrytering och utbildning avseende terroristbrott och annan särskilt allvarlig brottslighet. Dessa lagar redogör för vad som enligt lagens ändamål ska avses med begreppet "särskilt allvarlig brottslighet" och vilka gärningar som utgör terroristbrott. Även vilka typer av brottslig verksamhet som det enligt lag ska vara tillåtet att använda, därvidlag tvångsmedel. Vissa paragrafer i dessa lagar fick endast tillägga den nya brottsbeteckningen synnerligen grov misshandel.⁹⁹

4.3 Konsekvenser av förslagen

4.3.1 Ekonomiska konsekvenser

Av betänkanden framgår den ökade kostnaden för staten som följer av de ändrade straffskalorna. I betänkanden kan utläsas de ökade kostnaderna i första hand kommer belasta kriminalvården. Anledningen till den ökade kostnaden är att införande av förslagen kan leda till längre strafftider vilket i sin tur kommer belasta kriminalvården.¹⁰⁰

I betänkande från 2008 framgår att större delen av det ekonomiska tillskottet faller på kriminalvården men Åklagarmyndigheten får även en andel. Utredningen framhåller behovet av ekonomiskt tillskott, då den menar att förändringarna inte kommer kunna genomföras utan betydande tillskott. Enligt utredningen skulle däremot inte förslaget tillföra några extra kostnader för domstolarna.¹⁰¹

⁹⁶ Prop. 2016/17:108 s. 41.

⁹⁷ A.a., s. 8.

⁹⁸ A.a., s. 55.

⁹⁹ A.a., s. 56 ff.

¹⁰⁰ SOU 2008:85 s. 359; SOU 2014:18 s. 219.

¹⁰¹ SOU 2008:85 s. 359.

I vilken utsträckning som förslagen kommer medföra ökade kostnader är oklart. Ökning är beroende av flera faktorer däribland hur domstolarna kommer tillämpa lagändringarna. Utredningarna lyfter fram svårigheten att på förhand avgöra exakt hur de skärpta straffen kommer påverka ekonomiskt. Svårigheten grundas i att inte bara en generell höjning på straffen kommer beaktas av domstolen utan även en större spännvidd vid straffmätningen. När straffen höjs för våldsbrotten innebär det att de ekonomiska konsekvenserna uppkommer på lång sikt. Det innebär att när lagändringarna har trätt i kraft kommer behovet av ökade resurser inte vara primärt, behovet av resurser uppstår i slutet av verkställigheten. Med tanke på att det gäller ett flertal år kan kostnaderna för anstaltsplatser öka i takt med ett behov av ökade platser. Hur många gärningsmän som döms för denna typ av brott kan emellertid förändras. Utredningen gör en uträkning där de utgår från tidigare statistik men belyser att beräkningen kan påverkas av faktorer som inte är möjliga att förutse.¹⁰²

Några år senare i utredningen från 2014 framgår även att kriminalvården behöver tilldelas ytterligare ekonomiska resurser. Även här motiveras svårigheten med beräkning om hur stora kostnadsökningarna kan bli och beräkningen utgår från en grov uppskattning.¹⁰³ I likhet med tidigare utredning framhåller även 2014 års utredningsbetänkande den successiva ökningen.¹⁰⁴ Beräkningarna från dessa utredningar omfattar kostnadsökning om ca 500 respektive 367 miljoner kronor per år.¹⁰⁵

4.3.2 Andra konsekvenser

Det framgår av 15 § kommittéförordningen (1988:1474) att om förslagen i ett betänkande har betydelse för

- den kommunala självstyrelsen,
- brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet,
- sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet,
- små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företag,
- jämställdheten mellan kvinnor och män eller för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen

skall konsekvenser av det lämnade förslaget redovisas i betänkandet.

Av utredningarna framgår att förslagen inte kan antas medföra några av dessa konsekvenser annat än marginella konsekvenser för brottsligheten och det förebyggande arbetet.¹⁰⁶

Utredningen från 2010 lyfter fram att förslagen kan vara av intresse för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet. Som utredningen konstaterat kan det inte antas att höjd straffnivå kommer leda till minskad brottslighet. Om förslagen genomförs betyder det att potentiella gärningsmän inte kommer avstå från brottslighet d.v.s. allmänprevention. Sedermera framgår även att de personer som har avtjänat ett straff inte heller kommer undgå att begå fler brott igen vilket innebär att förslagen inte leder till effekten av individualprevention.¹⁰⁷ Några mätbara inkapaciteringseffekter kunde inte heller utredningen visa att förslagen kunde leda till.

Med en skärpt syn på brottsligheten menar dock utredningen att det kan leda till vissa preventiva effekter för det brottsförebyggande arbetet. Höjda straff signalerar till samhället att ta avstånd från våldsbrotten. Att en specifik lagändring skulle åstadkomma denna effekt är

¹⁰² SOU 2008:85 s. 361 f.

¹⁰³ SOU 2014:18 s. 219 f.

¹⁰⁴ A.a., s. 220.

¹⁰⁵ SOU 2008:85 s. 359; SOU 2014:18 s. 225.

¹⁰⁶ SOU 2008:85 s. 369; SOU 2014:18 s. 226.

¹⁰⁷ SOU 2008:85 s. 369.

emellertid svårt att fastställa. Om straffskärpningarna genomförs i samband med andra förändringar i samhället kan det dock påverka brottsutvecklingen. I en samlad bedömning menar utredningen att förslagen inte kan medföra annat än marginella konsekvenser för brottsligheten och det förebyggande arbetet.¹⁰⁸

Av den senare utredningen anföras att förslagen till förändrade straffskalor inte kommer ha någon betydelse för de uppräknade förhållandena som stadgas i 15 § kommittéförordningen. I sin konsekvensanalys återger utredningen avsnittet från 2010 års utredning som ovan redovisats. Utredningen anser i likhet med tidigare utredning att förslagen inte kommer medföra mer än marginella konsekvenser för brottsligheten och det förebyggande arbetet för brott.¹⁰⁹

4.4 Andra förslag till straffskärpningar

Regeringen har under åren efter 2010 års straffmättningsreform lagt fram förslag till skärpta straff för andra brottstyper. Genom att undersöka fler förslag ska uppsatsen söka svar på hur de förslagen motiveras. Förhoppningen är att utredningarna kommer ge en djupare förståelse för hur straffskärpningar och hur förslag motiveras för andra typer av brott.

4.4.1 Prop. 2012/13:111 En skärpt sexualbrottslagstiftning

Förslaget om en skärpt sexualbrottslagstiftning överlämnades till riksdagen 7 mars 2013. Riksdagen antog förslaget i sin helhet. Det bakomliggande syftet med proposition var att ytterligare skärpa lagstiftningen och förstärka skyddet för den sexuella integriteten och den sexuella självbestämmanderätten. Följaktligen utvidgades bestämmelsen om våldtäkt i syfte att tydliggöra att även sådana situationer där ett offer möter övergreppet med passivitet omfattas av våldtäktsbrottet. Vidare utvidgades tillämpningsområdet för grovt sexuellt övergrepp mot barn. Syftet var att ge domstolarna större utrymme att bedöma allvarliga sexuella övergrepp mot barn som grova brott. I samband med ändringarna höjdes straffminimum för sexuella övergrepp mot barn från fängelse i sex månader till fängelse i ett år.¹¹⁰

4.4.2 Prop. 2015/16:111 Synnerligen grova narkotikabrott

Synnerligen grova narkotikabrott är ett lagförslag som trädde i kraft 1 juli 2016. Lagändringarna innebar en uppdelning av straffskalorna, två nya brott infördes: synnerligen grovt narkotikabrott och synnerligen grov narkotikasmuggling. För grovt narkotikabrott och grovt narkotikasmuggelbrott ändrades straffet till fängelse i lägst två år och högst sju år. Straffet för synnerligen grovt narkotikabrott och synnerligen grov narkotikasmuggling ändrades till fängelse i lägst sex år och högst tio år. Dessutom ändrades lagtexten för att förtydliga vilka omständigheter som ska beaktas vid bedömning av om ett brott är synnerligen grovt.¹¹¹ Den bakomliggande orsaken till förslagen var att regeringen ville åstadkomma en modern straffrättslig reglering för narkotikabrott och smuggling vilket skulle ge uttryck för en sträng, fast och konsekvent syn på illegal hantering av narkotika. Narkotika innebär en fara för människors hälsa och livskvalitet, men även för statens ekonomi, stabilitet och säkerhet. Narkotikahandeln för även ofta med sig annan brottslighet och utgör en bas för organiserad brottslighet.¹¹² Narkotikabekämpningen har en central roll i den straffrättsliga regleringen varför den ska vara tydligt utformad och förmedla till samhället att ta avstånd från illegal

¹⁰⁸ SOU 2008:85 s. 369 f.

¹⁰⁹ SOU 2014:18 s. 226 f.

¹¹⁰ Prop. 2012/13:111 s. 1.

¹¹¹ Prop. 2015/16:111 s. 1.

¹¹² A.a., s. 18.

narkotikahandling.¹¹³ Regeringen förklarar “för att bekämpa narkotikabrott och narkotikasmuggling krävs ett effektivt och ändamålsenligt regelverk.”¹¹⁴

På uppdrag av regeringen tillsattes en särskild utredare som bland annat fick i uppdrag att kartlägga och analysera praxis samt att ta ställning till vilka omständigheter som särskilt skulle beaktas vid bedömningen av om ett brott är grovt.¹¹⁵

Skälen för de nya förslagen motiveras av att den straffrättsliga regleringen är av stor betydelse i narkotikabekämpningen. Av propositionen framgår att det endast är principerna om proportionalitet och ekvivalens som ska styra straffskalans utformning. Den nuvarande regleringen av straffskalorna är lämplig även för de mest allvarliga narkotika- och narkotikasmuggelbrotten. Mot bakgrund av det menar regeringen att det inte finns skäl att höja eller sänka minimi- eller maximistraffen. Vid en jämförelse med andra brottstyper är straffnivån för de narkotikarelaterade brotten fortfarande höga, både när det gäller normalgraden och de grövre brotten. Enligt regeringen skulle en höjning av minimistraffen kunna ifrågasättas med hänsyn till proportionalitet och ekvivalens då en höjning skulle innebära att de grova brotten fick ett högre minimistraff än exempelvis våldsbrott. Straffskalorna för både de grova och mindre grova narkotikabrotten och för narkotikasmuggling är enligt regeringen ändamålsenligt utformade och tillräckligt vida för att möjliggöra differentierade bedömningar av straffvärdet. Straffskalornas yttre ramar ändras inte enligt förslaget.¹¹⁶

4.4.3 Prop. 2017/18:26 Skjutvapen och explosiva varor

Skjutvapen och explosiva varor - skärpta straff för de grova brotten är ett förslag som trädde i kraft januari 2018. I propositionen framgår att det har skett en ökning av användandet av illegala explosiva varor, däribland handgranater. Under de senaste åren har antalet anmälda vapenbrott ökat, även antalet fall av dödligt våld där skjutvapen använts har ökat. Regeringen vill motverka den utvecklingen genom att ändra lagstiftningen. Ändringarna innebär att straffskalorna för grovt vapenbrott och grovt brott mot tillståndsplikten för explosiva varor ändras från fängelse i lägst ett år och högst fyra år till fängelse i lägst två år och högst fem år. Vidare innebär förslaget att minimistraffen för de synnerligen grova brotten höjs från fängelse i tre år till fängelse i fyra år. Det sista förslaget innebär att straffminimum för vapenbrott och brott mot tillståndsplikten för explosiva varor av normalgraden ändras från fängelse i två år till fängelse i tre år. Förslagen innebär ändring i vapenlagen (1996:67) och lagen (2010:1011) om brandfarliga och explosiva varor.¹¹⁷

Skälen för de höjda straffen grundas i den skärpta synen på allvarliga våldsbrott. Brottets allvar ska speglas i straffet, d.v.s. hur allvarligt och klandervärt brottet är. Principerna om proportionalitet och ekvivalens beskrivs som centrala i bestämmelsen om straffmätning, 29 kap. 1 § brottsbalken. Hur allvarlig en brottstyp är kan förändras över tid i takt med samhällsutvecklingen. Regeringen menar att samhällsutvecklingen har gått mot en hårdare syn på våldsbrott. Regeringen menar vidare att andra avsiktliga angrepp på enskildas fysiska integritet skärpts de senaste åren och hänvisar till prop. 2016/17:108. Ett ytterliga motiv till de höjda straffen är den kraftiga ökningen av illegal användning av explosiva varor som skett i Sverige de senaste åren.¹¹⁸

¹¹³ Prop. 2015/16:111 s. 1.

¹¹⁴ A.a., s. 18.

¹¹⁵ A.a., s. 8.

¹¹⁶ Prop. 2015/16:111 s. 21.

¹¹⁷ Prop. 2017/18:26 s. 1 ff.

¹¹⁸ A.a., s. 11 f.

4.4.4 SOU 2018:2 Stärkt straffrättsligt skydd för blåljusverksamhet och andra samhällsnyttiga funktioner

År 2006 tillsattes en utredning i syfte att modernisera det straffrättsliga skyddet för blåljuspersonal och andra samhällsnyttiga funktioner. I delbetänkandet föreslås bland annat en rad ändringar i brottsbalken. Förslagen är följande: att ett nytt brott med benämningen blåljussabotage förs in i 13 kap. brottsbalken, att straffet för grovt våld eller hot mot tjänsteman (17 kap. 1 § brottsbalken) höjs till fängelse i lägst ett år och högst sex år, och att en ny straffskärpningsgrund förs in i 29 kap. 2 § brottsbalken.¹¹⁹

Det bakomliggande motivet för straffhöjningen för grovt våld eller hot mot tjänsteman är att "säkerställa att myndighetsutövning sker på ett korrekt sätt utan att beslutsfattaren påverkas av risken för att drabbas av hot eller våld."¹²⁰ Utredningen förklarar att straffvärdet i dessa fall måste svara mot både straffvärdet hos våldet eller hotet som sådant, och det straffvärde som ligger i risken för att beslutsfattandet påverkas. Som ytterligare skäl för skärpta straff anger utredningen den översyn och straffskärpning som gjordes för vissa allvarliga våldsbrott.¹²¹

Den nya straffskärpningsgrunden innebär att rätten ska se särskilt allvarligt på fall där gärningsmannens genom våld eller hot har angripit någon i eller med anledning av dennes yrkesutövning. I praktiken skulle bestämmelsen innebära att domstolen vid bedömningen av straffvärdet särskilt ska beakta den nämnda omständigheten i försvårande riktning.¹²² Förslaget är för närvarande ute på remiss.

¹¹⁹ SOU 2018:2 s. 11.

¹²⁰ A.a., s. 16.

¹²¹ A.a., s. 16.

¹²² A.a., s. 18.

5. Straffrättspolitik

5.1 Kriminalpolitik

I följande avsnitt kommer redovisas en del av straffrättsystemet nämligen kriminalpolitik och dess betydelse för utformningen av straffrätten.

Kriminalpolitiken är liksom all politik fokuserad på samhällsdiskussioner och beslutsfattande på samhällsnivå. Kriminalpolitiken blir härigenom föremål för straffrätts utformning med krav på effektivitet, rättvisa och respekt för mänskliga rättigheter. Det handlar om balans mellan kravet på rättssäkerhet och effektivitet. Kriminalpolitiken kan även handla om hur samhället i stort bör regleras för att förhindra brottslighet. Straffrätt innebär inte bara en resultatmaximering utan även kunskap om verklighetens beskaffenhet och förefintliga påverkansmöjligheter däribland uppföljningen av hur olika reformer verkar. Resultat av kriminologi kan därför vara av stor vikt för kriminalpolitiken.¹²³

Kriminalpolitiken kan förklaras som ett medel för att skapa och förstärka allmänpolitiska värden och inte bara en effekt av dessa värden. Politiska partier kan använda kriminalpolitiken för att främja sin bild av samhället och därigenom använda den politiken som medel för självförståelse.¹²⁴ I slutet av 60-talet blev kriminalpolitiken ganska plötsligt en offentlig och politisk fråga. Allmänna föreställningar om brott och straff lyfts fram i massmedia och den akademiska debatten framställs utifrån politiska och kulturella faktorer.¹²⁵

Vad som kriminaliseras är ett resultat av politiska beslut, vilket i Sverige framförallt behandlas i brottsbalken och brukar benämnas straffrättspolitik. Vilka gärningar som ska kriminaliseras och även vilka straff och påföljder som brotten ska ges, omfattas av straffrättspolitiken som är en begränsad del av kriminalpolitiken.¹²⁶

Straffrättspolitiken har de senaste åren blivit en viktig profilfråga. Dels kan dessa politiska frågor sägas få tillbörlig uppmärksamhet men det kan innebära risker med att kortsiktiga politiska hänsyn sätts före andra intressen.¹²⁷ Det blir en partipolitisk fråga där andra kriminalpolitiska aktörer trängs ut i bakgrunden och får ett förlorat inflytande och uppmärksamhet. Politikerrollen är till största del anpassad efter vissa typer av frågeställningar varför den kriminalpolitiska debatten riskerar att underordnas, därför kan debattens form och innehåll ibland ha behov av att ifrågasättas.¹²⁸ Under senaste åren har ett flertal framstående forskare varnat för en s.k. offensiv straffrätt vilket förklaras med att politiker använder kriminalpolitiken för att främja en bild av samhället för att vinna politiska poäng.¹²⁹

Problematiken kan uppenbaras genom att det har visats vara svårare att sänka straffskalor än att lägga till eller höja straffskalor. Petter Asp menar att det är lättare att gå framlänges än baklänges och han menar att det är lättare att införa nya regler än att undanröja dem gamla. Tillämpningen, menar han, skulle gärna ske med ett slags försiktighetsprincip. Asp jämför straffrättspolitiken med ett segel på havet och vindar som vänder och blåser åt olika håll. Det är vettigt att den som styr seglet kan hålla reda på vindriktningarna.¹³⁰

¹²³ Asp, P., Ulväng, M., Jareborg, N., *Kriminalrättens grunder*, s. 21 f.

¹²⁴ Tham, H., Från behandling till straffvärde, i Victor, D., (red.) *Varning för straff – Om vådan av den nyttiga straffrätten*, s. 105.

¹²⁵ A.a., s. 79.

¹²⁶ Träskman, P., *Vem är kriminalpolitikens nyckelperson: brottslingen, brottsoffret eller "jag" själv?*, s. 498 f.

¹²⁷ Asp, P., Ulväng, M., Jareborg, N., *Kriminalrättens grunder*, s. 22.

¹²⁸ Victor, D., Politik och straffsystem – ett drama under utveckling, i Victor, D., (red.) *Varning för straff – Om vådan av den nyttiga straffrätten*, s. 58.

¹²⁹ Asp, P., Ulväng, M., Jareborg, N., *Kriminalrättens grunder*, s. 22.

¹³⁰ Asp, P., *Går det att se en internationell trend? – om preventionismen i den moderna straffrätten*, s. 81.

5.2 Diskussionen om höjda straff

Redan i slutet av 1980-talet började fängelsestraffets effektivitet ifrågasättas. Thomas Mathiesen, rättsociolog i Oslo, har i boken "Kan fängelset försvaras" testat huruvida fängelset kan försvaras utifrån olika straffideologier. Enligt honom kan fängelset varken försvaras med allmänprevention, rättvisa eller rehabilitering.¹³¹

I början på 1990-talet uppmärksammades den hårdnade attityden i kriminalvården i Sverige i boken "Fångarna i välfärdssamhället". Författarna beskriver den dåvarande kriminalpolitiken som ineffektiv, att den inte medverkar till att minska brottsligheten samt att den inte har en avskräckande effekt. De hävdar att de finns skäl att återuppliva de mer vårdinriktade tankegångarna som fanns i kriminalpolitiken under 1970-talet.¹³² Författarna i boken har intervjuat Lennart Geijer som var justitieministern vid kriminalvårdsreformens tillkomst 1973. Geijer menar att vedergällningstänkarna är så djupt rotade i alla människor att vi inte kommer ifrån dem. Enligt honom har straffet inte någon som helst betydelse för frågan om brottslighetens ökning eller minskning, han förklarar att "Straffet endast är till för att vedergällningstänkarna i samhället ska känna sig nöjda". Han menar att både allmänheten som politiker borde veta bättre än att förespråka straff. Av den forskning som gjorts har den allmänpreventiva funktionen med skärpta straff inte den förväntade effekten. Slutligen menar Geijer att primärt borde brottsförebyggande av brott prioriteras före strängare straff.¹³³

De flesta som forskar om straffets verkningar tycks ansluta sig till Geijers mening. Forskning visar att höjda straff inte avskräcker folk från att begå brott. Det är också svårare att anpassa människor med långa straff till samhället. I DN debatt 30 januari 2018 skriver sex professorer i kriminologi att "En ständig ökning av straffen är dyrt, verkningslöst och ibland till och med kontraproduktivt." I artikeln lyfter forskarna fram en metastudie där det slås fast att insatser som avser straffens stränghet och avskräckning inte visar någon effekt alls. Forskarna hävdar att kriminalpolitiken inte kommer närmare målen att minska brottslighet och öka tryggheten genom att lägga resurser på att i större utsträckning utdöma fängelsestraff eller genom att förlänga straffskalorna.¹³⁴ Det finns en mängd andra artiklar och omfattande forskning som visar på liknande resultat.¹³⁵

Jerzy Sarnecki lyfter fram vad han menar allmänheten sällan tänker på vilket är statens rätt att pina sina medborgare. Han menar att det inte kan vara en självklarhet att staten, som en institution skapad av och för medborgare, kan utnyttja rätten att avsiktligt göra sina medborgare illa genom sanktioner. I många länder har staten fortfarande rätt att använda kroppsbestraffningar såsom tortyr och dödsstraff. Sarnecki ifrågasätter hur ofta den styrande makten i stater missbrukar sin rätt att straffa medborgare. En viktig uppgift för demokratiska stater är att förhindra maktmissbruk och godtycke i utnyttjande av straffmonopol.¹³⁶

Enligt Sarnecki behöver vi påminnas om det faktum, att de lagar som definierar vissa handlingar som brott och det som avgör hur samhället ska reagera på dessa handlingar, existerar oberoende av sin kontext. Han menar att tvärtom är brott och straff en integrerad del av vårt samhälle och att vi härigenom kan få kunskap om samhället och dess maktförhållande. En kriminalisering, avkriminalisering eller bestämmelser inom straffrätt har ofta helt andra

¹³¹ Mathiesen, T., *Kan fängelset försvaras*, s. 201.

¹³² Åhs, S., Svanström, L., Stenberg, L., *Fångarna i välfärdssamhället*, s. 269 f.

¹³³ A.a., s. 254-262.

¹³⁴ Estrada, Flyghed, Nilsson, Pettersson, Sarnecki, Tham, Svagt stöd i forskningen för att hårdare straff minskar brotten, DN Debatt, 2018-01-29.

¹³⁵ Se t.ex. Sarnecki, Straff och kriminalvård – vad fungerar?, Nytt från Brå, 2014-06-09; Lindgren, Låt forskning och inte ideologier styra kriminalpolitiken - fyra myter om brott och straff..., DJ, 2014-12-09; Estrada, Experter: Skärpta straff avskräcker inte, SvD, 2017-11-21; Welin, Olsson, Hårdare straff är inte lösningen, SMP Debatt, 2018-01-15.

¹³⁶ Sarnecki, J., *Introduktion till kriminologi. 2, Straff och prevention*, s. 12 f.

syften än att åstadkomma rättvisa eller att påverka omfattningen och karaktären av ett beteende.¹³⁷

Thomas Mathiesen förklarar att kriminalitetsnivån i ett samhälle styrs av helt andra krafter än fängelsestraffet. Han anser att det borde genomföras en systematisk sänkning av straffnivån och politiskt medvetet minska användandet av kriminalisering som en grundpelare för politiken på området. Han menar att pengarna som används till polis och rättsväsende istället borde gå till samhällsligt förebyggande arbete som exempelvis skydd för potentiella offer. Mathiesen citerar ett avsnitt ur den svenska regeringens uttalande där den framhåller vikten av ett solidariskt arbete i samhället. Fokus på bättre och rättvisare fördelning av inkomster, bostäder, utbildning mm. i förebyggande syfte mot risken för social missanpassning då den ofta är orsaken bakom kriminalitet. Vidare framhålls att vikten av det solidariska arbetet säkerligen har större betydelse än den straffrättsliga reaktionen mot redan begångna brott.¹³⁸

Den individualpreventiva teorin har till syfte att avhålla den som begått en brottslig handling från att på nytt begå brott. Tanken med straffet är delvis att det ska avskräcka personen från att i fortsättningen på brott, men det finns inte några belägg för att det ingripande straffet generellt sett skulle ha den funktionen. Inte sällan kan det få motsatt effekt, d.v.s. ju mer man straffar en person ju mer ökar sannolikheten att denne i framtiden begår fler brott.¹³⁹

Per Ole Träskman skriver i en artikel i Juridisk tidskrift att det inte finns någon klar tendens att över tid se hur stor andel av befolkningen som faktiskt vill ha strängare straff. Han förklarar även, att det inte finns något samband mellan den andel som vill ha strängare straff och den faktiska straffnivån i landet. Inte heller finns ett samband till den faktiska brottsutvecklingen. Som exempel hänvisar han till USA som har ett betydligt större fångtal än de nordiska länderna och där brottslingar döms till strängare straff. Trots denna markanta skillnad har andelen människor som anser att domstolen i USA dömer ut för milda straff under lång tid varit omkring 70 %. Träskman frågar sig därför vad det egentligen betyder när den allmänna opinionen kräver strängare straff. Enligt Träskman kan det vara en allmän uppfattning som råder i samhällen men denna uppfattning behöver inte betyda att folket strävar efter strängare straff. Denna åsikt baserar han på den forskning som gjorts där allmänhetens tro om hur brott och straff fungerar, skiljer från hur det de facto fungerar i praktiken.¹⁴⁰ Mer om denna undersökning i följande avsnitt.

5.3 Allmänhetens syn på straff och medias roll

Bland allmänheten finns ett stort intresse av straff och påföljdsbestämning. Massmedia har en viktig roll att sprida information i samhället och däribland information om brottslighet.

Genom informationen om brottslighet konstruerar medierna brottsproblem och kan påverka människors rädsla för brott. Som exempel kan nämnas fokuseringen på invandringspolitik och den debatt som förs hos vissa politiska grupperingar.¹⁴¹ Träskman menar att massmedias budskap kan ifrågasättas då den lyfter uppmärksamhet som snabbt leder till debatt, exempelvis om vissa grupper av brottslingar.¹⁴²

Även Mathiesen betonar hur massmedia kan avslöja det han menar är en hemlighet inom forskarkretsar, att fängelset inte kan försvaras. Personer inom mediekanalet har inte alltid kunskap om förhållanden varför de genom bland annat intervjuer av erfarna personer kan

¹³⁷ Sarnecki, J., *Introduktion till kriminologi. 2, Straff och prevention*, s. 16.

¹³⁸ Mathiesen, T., *Kan fängelset försvaras?* s. 274 ff.

¹³⁹ Borgeke, M., Heidenborg, M., *Att bestämma påföljd för brott*, s. 34.

¹⁴⁰ Träskman, P., *Vem är kriminalpolitikens nyckelperson: brottslingen, brottsoffret eller "jag" själv?*, s. 511 f.

¹⁴¹ Sarnecki, J., *Introduktion till kriminologi. 2, Straff och prevention*, s. 12.

¹⁴² Träskman, P., *Vem är kriminalpolitikens nyckelperson: brottslingen, brottsoffret eller "jag" själv?*, s. 505 f.

belysa vissa omständigheter. Problematiken är att massmedia inte sällan har helt andra mål. De har inte för avsikt att ge en rättvisande bild av förhållanden i samhället utan i första hand riktar sin journalistik för att sälja och att ge stöd åt politiska ideologier. Inte sällan kan de omständigheter som når dagordningen förlora sina rätta proportioner och intresset förskjuts till förmån för annan diskussion.¹⁴³

Den debatt som förs hos allmänheten om rättssystemet kan lätt bli en diskussion om värderingar, starka känslor och moraliska åsikter. Att diskutera brottsliga gärningar utifrån rationella och logiska förutsättningar kan vara svårt då dessa gärningar ofta berör. Orättvisa kan upplevas som svårt att acceptera och därför vill människor tydligt markera sina åsikter i förhållande till det de anser är fel. Samhällets reaktion på brott blir härvidlag mer än den rationella och lagreglerade verksamhet som den ger uttryck för.¹⁴⁴

I allmänhet påverkas människors åsikter av hur mycket kunskap de har inom ett visst område, den straffrättspolitik som diskuteras är inget undantag. När människor ger uttryck för sina åsikter är det inte ovanligt att dessa uppfattningar baseras på felaktiga grunder om hur påföljdssystemet fungerar i praktiken.¹⁴⁵ Av forskning som gjorts har resultatet visat att allmänheten har en felaktig uppfattning om att domstolarna dömer mildare än den faktiskt gör. Undersökningen bestod dels i en generell fråga om vilken inställning till straffnivån som allmänheten har. Resultatet visade att majoriteten svenskar vill ha hårdare straff. I nästa frågeställning fick personerna ta del av mer utförliga beskrivningar av rättsfall och sedan ange vilket straff de trodde domstolen skulle utdöma samt vilket straff de själva ansåg var rimligt. Slutsatsen som kunde dras av denna undersökning var att allmänheten tror domstolarna dömer mildare än den faktiskt gör. Det straff allmänheten ansåg var rimligt var i fem av sex fall lägre än det som domarna valt.¹⁴⁶ Allmänhetens rättsmedvetande kan således bestå av en uppfattning om att gärningsmän bestraffas alltför lindrigt och denna uppfattning är universell.¹⁴⁷

Av de undersökningar som gjorts menar Träskman att det inte kan uteslutas en möjlighet att allmänheten saknar en rättvis uppfattning om hur straffsystemet ser ut då människor ofta tror att straffen är lägre än vad de i genomsnitt är. Allmänhetens uppfattning kan därför med svårhet förklaras objektiv eller vetenskaplig då forskning inte används som referens. En följd av massmedias rapportering kan även förklara de undersökningar som visar att allmänheten tror brottsligheten ökat under flera års tid och att kriminaliteten blivit allvarligare samt de brottsliga gärningarna blivit mer brutala. Detta kan i sin tur påverka allmänhetens uppfattning om vad som borde göras. Träskmans tolkning av problematiken är att allmänheten egentligen ifrågasätter om samhället gör tillräckligt för att kontrollera brottsligheten och om det genomförs de brottsbekämpande åtgärder som behövs. Svaret på frågan om samhället gör tillräckligt blir inte sällan nej och svaret på frågan vad som behöver göras blir inte sällan strängare straff.¹⁴⁸

¹⁴³ Mathiesen, T., *Kan fängelset försvaras?* s. 201 f.

¹⁴⁴ Sarnecki, J., *Introduktion till kriminologi. 2, Straff och prevention*, s. 16.

¹⁴⁵ Borgeke, M., Heidenborg, M., *Att bestämma påföljd för brott*, s. 25 f.

¹⁴⁶ Jerre, K., Tham, H., *Svenskarnas syn på straff*, Rapport 2010:1.

¹⁴⁷ Träskman, P., *Vem är kriminalpolitikens nyckelperson: brottslingen, brottsoffret eller "jag" själv?*, s. 511.

¹⁴⁸ A.a., s. 512 f.

6. Analys

6.1 Hur förhåller sig lagförslag om höjda straff till straffideologier?

6.1.1 Från behandling till förtjänst

Vår redogörelse av de förändringar som skett inom straffrätten tar utgångspunkt i den sociologiska straffrättsskolan. Denna del av analysen kommer framförallt att fokusera på de förändringar som skett genom 1989 års påföljdsreform och den nya lydelsen av bestämmelserna i 29 kap. 1-4 §§ brottsbalken. Vi har även för avsikt att se närmare på straffskärpningarna för olika våldsbrott. Hur förhåller sig dessa och de grundläggande bestämmelserna om straffvärde till straffideologierna? Hur väl genomsyrar ideologierna påföljdssystemet?

Den sociologiska straffrättsskolan intresserade sig för individen och dennes förmåga att förbättra sig. Den som begått brott skulle genom olika behandlande insatser tillfriskna från att vara samhällsfarlig till att leva ett laglydigt liv. Internering var den vanligaste formen av behandling, brottslingen skulle helt enkelt rehabiliteras under verkställigheten. Interneringen hade ett ytterligare syfte; att förhindra den brottslige från att begå brott. Det intressanta här är att formerna för straffet inte skiljde sig märkvärdigt från de tidigare, fängelsestraff var fortfarande den vanligaste formen av påföljd. Synen på straffet däremot, var annorlunda.

Den synen kom åter att ändras i samband med inrättandet av Brottsförebyggande rådet. Nu var det inte längre behandlingstanken som var det bärande motivet, utan rättvisa. Det syns väl i Fängelsestraffkommittén betänkande "Påföljd för brott" där man kan läsa att det avgörande vid utformningen av straffskalor ska vara proportionalitet och ekvivalens. Det är här som den moderna straffrätten börjar få sin nuvarande form.

Men till vilka krafter i samhället kan denna förändrade syn på straffet spåras till? I sammanhanget måste nämnas den kritik som riktades mot behandlingstanken. Kritikerna menade att brottslingens individuella behov av behandling inte ska beaktas vid straffmätning och påföljdsval. Ett annat argument mot preventionstänkandet var att undersökningar hade visat att det inte var en effektiv grund för påföljdsbestämningen. Detta till följd av att det inte går att göra några säkra prognoser på individnivå och att det därför saknas grund för att låta vissa personer bli föremål för strängare ingripanden. Utredningen "Straffskalan för mord" förklarar "... en sådan tillämpning kan ifrågasättas från rättvisesynpunkt. Straff bör i stället mätas ut i proportion till brottets allvar, d.v.s. i förhållande till hur förkastlig den begångna gärningen är. Detta kan uttryckas så att straff ska mätas ut efter förtjänst och inte efter behov."

Men vad betyder egentligen "Från behandling till förtjänst"? Att behandlingstanken fick stort genomslag i samband med den sociologiska straffrätten intågande i Sverige råder det knappast någon tvekan om, men hur fick rättviseresonemangen (och sedan tanken om förtjänst som grund för straffet) så stort genomslag?

6.1.2 Straffvärde 29 kap. brottsbalken

Principerna om proportionalitet och ekvivalens är ett direkt uttryck för rättvisetänkandet. Dessa fick ytterligare fäste i slutet av 80-talet genom 1989 års påföljdsreform. De grundläggande bestämmelserna om straffvärde i 29 kap. infördes i brottsbalken. Principerna har fortfarande en stark ställning i påföljdsbestämningen.

Utredningen från 2010 pekar på brister i principernas genomförande och menar att det således finns utrymme för att i lagstiftningen genomföra straffskärpningar, så länge dessa kan motiveras utifrån brottets förkastlighet. Det primära skälet för de förslag som utredningen anför är samhällets förändrade syn på allvarliga våldsbrott. Redan i samband med 1989 års reform framhöll utredningen att det är ett beslut av politisk nivå som påverkas av vilken allmän nivå på straffen man önskar. Liknande uttalanden finner man i de nyare utredningarna.

Det är alltså fråga om en värdering av brottets förkastlighet. Vad är då relevant för bedömningen av brottets svårhet?

Som nämnts ska straffvärde ske utifrån brottets *svårhet* eller *förkastlighet*. De grundläggande bestämmelserna om straffvärde ändrades i samband med 2010 års reform. I praktiken har lagändringarna medfört att bestämmelsen i 29 kap. 1 § brottsbalken numera utgör en uttömmande uppräkningslista av vilka omständigheter som domstolen får beakta vid bestämmande av straffvärde. Vi tolkar det som att straffvärdet har blivit ett mer cementerat begrepp.

Å andra sidan, har försvårande och förmildrande omständigheter getts ett ökat genomslag, vilket borde innebära att domstolarna numera har större möjlighet att göra avsteg från brottets svårhet i det enskilda fallet. Bedömningen av straffvärde kan sålunda sägas innefatta två moment, dels en värdering av brottets svårhet för den aktuella brottstypen, och dels en omvärdering av brottets svårhet i de fall försvårande och förmildrande omständigheter föreligger. Det kan, som lagstiftaren också anför, leda till tydligare argumentation kring straffvärde och därmed främja en enhetlig rättstillämpning. En sådan omständighet som kan leda till en omvärdering av brottets straffvärde i det enskilda fallet är återfall i brott (29 kap. 4 § brottsbalken). I den nya bestämmelsen ges tidigare brottslighet ett ökat genomslag vid straffmätning. Domstolen ska vid straffmätningen, utöver brottets straffvärde, i skärpande riktning ta hänsyn till om den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott. Motivet till detta är att främja en enhetligare praxis. Vi tolkar det som att brottet blir svårare för att gärningsmannen tidigare har begått brott. Enligt vår mening kan denna syn ifrågasättas.

Primärt på grund av att den skada brottet inneburit inte i sig blir större för att brottet begås av en återfallsförbrytare. Enligt proportionalitetsprincipen ska straff mätas ut i förhållande till hur förkastlig den begångna gärningen är. Vad vi här försöker säga är att gärningens förkastlighet inte borde påverkas av förhållandet att gärningsmannen tidigare har begått brott. Att på den grunden utdöma hårdare straff skulle innebära att man anser att brottet blir svårare för att gärningsmannen upprepade gånger har begått brott. Den synen är inte förenlig med lika brott ska straffas lika, brottet är inte mer eller mindre svårt för att det begås av en återfallsförbrytare. För det andra klingar denna syn dåligt med humanitetsprincipen. Det faktum att återfall ska beaktas i skärpande riktning kan leda till längre fängelsestraff, trots att straffet enligt utredningen från 2014 inte uppfyller någon reparerande funktion. Även Fängelsestraffkommittén anförde att fängelse varken minskar eller motverkar brottslighet. Därmed tror vi inte att längre fängelsestraff har någon allmänpreventiv funktion, det påminner snarare om inkapacitering där individen ska hindras från att begå brott genom inlåsning. Särskilt då den nya bestämmelsen i själva verket leder till att straffets längd påverkas av hur farlig brottslingen är.

Sammantaget kan vi säga att lagändringarna i 29 kap. brottsbalken inte kan motiveras utifrån allmänpreventiva eller individualpreventiva tankar. Lagändringarna borde heller inte ha stöd i humanitetsprincipen. Proportionalitet och ekvivalens slår i viss mån genom lagstiftarens motiv. Enligt vår mening motiveras principerna utifrån en värdering av brottets förkastlighet. Värderingen är ett politiskt beslut som påverkas av vilken allmän nivå på straffen man önskar. Redan här stöter vi på två svårigheter; vilken insikt har politiker i straffets reella verkningar, både på individ och samhällsnivå, och leder inte det här sättet att tänka till att hur höga (eller låga) straff som helst kan motiveras utifrån en värdering av brottets svårhet?

6.1.3 Ytterligare straffskärpningar

Samma skäl ligger huvudsakligen till grund för de ytterligare straffskärpningar som föreslås i propositionen från 2016. Utredningen ifrågasätter om 2010 års reform har lett till en strängare syn på allvarliga våldsbrott som motsvarar den i samhället skärpta synen på sådana brott.

Lagändringarna har framförallt lett till ytterligare straffskärpningar av allvarliga våldsbrott. Särskilt intressant är straffskalan för synnerligen grov misshandel (3 kap. 6 § brottsbalken) som numera har ett straffminimum på fem år, den tidigare lydelsen (från 1988) hade ett straffminimum på ett år. I samband med 2010 års reform delades straffskalan upp i syfte att åstadkomma högre straff för de allvarliga misshandelsbrotten, därefter har den höjts ytterligare en gång. Uppdelningen av straffskalorna borde i praktiken betyda att domstolarna måste utdöma högre straff för de misshandelsbrott som hör till synnerligen grova. Förvisso kan lagstiftarens motiv, att få en straffnivå som står i proportion till brottets allvar och ligger på en rimlig nivå jämfört med andra brott, vara grundade. Regeringen menar att det inte rubbar förhållandet mellan brottstyper på ett påtagligt sätt. Vi ställer oss ändå frågan om det inte finns risk att det på sikt leder till straffhöjningar även för andra brottstyper.

Vidare kan straffskärpningarna medföra ett åsidosättande av humanitetsprincipen. Så vitt vi kan se innefattar lagstiftarens motiv två delar, en bedömning av brottets svårhet i relation till andra brott och vilket ingripande från samhällets sida som är rimlig, vi ifrågasätter dock om dessa bedömningar har skett med beaktande av humanitetsprincipen.

I proposition 2017/18:26 Skjutvapen och explosiva varor – skärpta straff för de grova brotten anförs att det finns ett behov att skärpa straffen på grund av den ökande användningen av illegala explosiva varor, ökningen av dödsfall med skjutvapen m.m. Även här anför lagstiftaren samma skäl till straffskärpningarna och hänvisar till propositionen för allvarliga våldsbrott. En samhällsutveckling där de allvarliga våldsbrotten ökar skulle således kunna göra brottet svårare, vilket i sin tur skulle kunna leda till att gärningsmannen straffas hårdare. Om det här sättet att resonera skulle vara förenligt med ett proportionellt och ekvivalent synsätt, borde straffvärdet för exempelvis ringa stöld (som är ett omfattande problem) vara i nivå med "allvarligare" brottstyper. Således borde en brottstyps omfattning, enligt vår mening, inte vara en legitim faktor vid bedömningen av brottets svårhet, särskilt inte med beaktande av principerna om proportionalitet och ekvivalens.

Lagstiftaren ger i viss mån uttryck för allmänpreventiva hänsynstaganden i påföljdsbestämningen. Till skillnad från svårhet, tar prevention sikte på vad som i framtiden kan hända och vad man från lagstiftarens (och därmed även allmänhetens) sida vill förebygga. Tar man allt för stor hänsyn till den allmänna uppfattningen om brottets svårhet finns det risk att den bygger på felaktiga föreställningar om en viss brottstyps omfattning eller allvar. Som Jareborg och Zila skrev, är teorin om allmänprevention förenad med svårigheter. Det finns en allmän uppfattning om att strängare straff minskar brottsligheten men det saknas empiriskt underlag för den uppfattningen. Som exempel härpå kan nämnas att massmedia målar upp en bild som inte stämmer överens med verkligheten, men som skapar rädsla hos allmänheten. Mer om det här i avsnitt 6.2.2 En konstruerad bild av samhället.

Ovan har vi redogjort för motiven bakom de senaste reformerna och försökt urskilja vilka ideologiska tankar som ligger till grund för dessa. Proportionalitet och ekvivalens synes fortfarande ha en stark ställning inom påföljdssystemet. Som nämnts är straffvärde närmast ett uttryck för principerna. För att förstå straffvärde är nödvändigt att förstå den närmare innebörden av brottets svårhet, vad vi kan se har bedömningen av brottets svårhet nästan reducerats till att endast vara en återspeglning av samhällets syn på vilket straff man anser att gärningsmannen förtjänar.

Som vi nämnde ovan är det sättet att resonera förenat med svårigheter. Om straffet ytterst är en värderingsfråga kommer de straff som utdöms vara en återspeglning av den generella synen i samhället på brottets förkastlighet. Men vilken insikt har politiker i straffets reella verkningar, både på individ och samhällsnivå, och leder inte det här sättet att tänka till att hur höga (eller låga) straff som helst kan motiveras utifrån en värdering av brottets svårhet?

Vi har under de senaste decennierna sett successiva skärpningar av straffen, bland annat har fängelsestraffen både blivit längre. Samtidigt vet vi att fängelse varken är ett effektivt sätt

att förebygga brott eller att förhindra återfallsförbrytare från att begå brott igen, tvärtom visar forskning att det snarare kan leda till motsatta effekter. Detta är också en ståndpunkt som lyfts fram av utredningen från 2010, som framhåller att en höjd straffnivå inte kan antas leda till minskad brottslighet.

I utredningen "Straff i proportion till brottets allvar" framhålls att en skärpt syn på brottsligheten indikerar till samhället att ta avstånd från våldsbrottslighet och att man på så vis kan uppnå preventiva effekter av förslaget. Det indikerar att vissa allmänpreventiva tankar finns kvar i straffrättsystemet, till skillnad från tidigare är det positiv allmänprevention som gäller. Enligt utredningen är det dock problematiskt att kunna fastställa att en specifik lagändring skulle åstadkomma denna effekt. Den moralbildande funktionen har kritiserats även från andra håll p.g.a. av att det saknas empiriskt underlag för att strängare straff minskar brottsligheten.

Sammanfattningsvis ska sägas att synen på straffet har förändrats över tid. Straffets syfte synes inte längre vara att genom olika straffrättsliga teorier bedöma straffhotets verkningar, inte heller att rehabilitera den brottslige, utan att utdöma de straff som brottslingen "förtjänar". Denna förtjänst bestäms i sin tur av rådande värderingar i samhället på brottets förkastlighet. Det framstår för oss, som att straffet både ska vara en återspeglning av hur förkastligt samhället ser på brottet, men också verka för att samhället ska få en förkastligare syn på den aktuella brottstypen och sålunda ha en handlingsdirigerande funktion. Den synen på straffets syfte för onekligen tankarna till vedergällning och allmänprevention.

6.2 Kan det finnas skäl som talar emot den valda regleringen?

6.2.1 Allmänheten och straffrättspolitiken

I dagens samhälle har utvecklingen styrt oss till en starkare vilja att skydda vår personliga integritet. Hot och våld mot enskilda beaktas därför med ett allt större allvar. Ett syfte med straff är att det ska spegla hur allvarligt samhället ser på den brottsliga handlingen. I förarbetena kan utläsas att samhällets acceptans för våldsbrott har minskat och att våldsbrott utgör ett stort hot mot den enskildes trygghet. Det betonas även de allvarliga psykiska konsekvenserna som följer för brottsoffren. Att skydda de enskildas integritet är något som under senaste åren kommit att bli en dominerande uppgift inom den offentliga makten, men även för andra aktörer. När en person blivit utsatt för ett brott är det inte ovanligt att denne får lida men för den skada, kränkning eller fara denne har utstått. Det följer av lagstiftaren, med all rätt, att den vill markera sitt missnöje över det lidande som brottsoffret får utstå. Enligt vår mening är det av stor betydelse att lagstiftaren vill visa sitt missnöje över brottsoffrens lidande då det är vedervärdigt att bli utsatt för angrepp. Frågan som vi ställde oss inför denna uppsats var om straffskärpningar var en ändamålsenlig väg att gå för att tillgodose denna uppgift. Kommer skärpta straff påverka brottsutvecklingen eller är de höjda straffen blott ett föremål av symbolisk lagstiftning?

Det pågår en ständig debatt om brott och straff och hos allmänheten råder ett stort intresse i hur straff och påföljder ska bestämmas. Allmänhetens förväntningar på rättsväsendet kan sägas bygga på att de beslut som tas ska höja livskvaliteten, skapa trygghet och säkra friheter, rättigheter men även den personliga integriteten. Hur det ska uppnås är däremot en fråga som har en tendens att inte få lika stort genomslag.

Att människors åsikter påverkas av hur mycket kunskap inom ett område denne har är något som inte kan förnekas. Inte sällan ger människor uttryck för sina åsikter som grundas på felaktiga uppfattningar om hur påföljdssystemet fungerar i praktiken. Av den forskning som gjorts har visats att allmänhetens uppfattning om domstolarna är att den dömer mycket mildare straff än den faktiskt gör. Om det är denna bild av påföljdssystemet som allmänheten har är det enligt vår mening problematiskt då allmänhetens åsikter ständigt kommer vara en del av debatten inom straffrättspolitiken. Ett steg i den utveckling vi identifierat kan grundas i

att den allmänna opinionen begär högre straff men anledningen till det bygger på en felaktig uppfattning om påföljdssystemet. Fråga som uppkommer är huruvida samhällets mindre acceptans för våldsbrott grundas i en snedvriden bild av hur det i praktiken ser ut.

6.2.2 En konstruerad bild av samhället

Som framgått av 1989 års påföljdsreform och efterföljande utredningar är det samhällsutvecklingen som dels styr utformningen av påföljdssystemet. Straffen ska stå i proportion till brottets allvar och ska stämma överens med den norm som kan motiveras på ett rationellt sätt.

Debatten från allmänheten kan ha en tendens att styras av känslor vilket inte är förvånande då brott väcker stark känslor och empati hos människor. Det är svårt för människan att acceptera vad de uppfattar som orättvisa och därigenom vill folk visa sitt missnöje. Problematiken blir att reaktionen på brottsligheten från allmänheten kan få en irrationell innebörd. Enligt Träskman saknar allmänheten en riktig uppfattning om straffrättssystemet och den referens som används som förklaring om brottsutveckling och rättsväsendet i stort kan vara influerad av massmedia. Även Mathiesen och Sarnecki kritiserar media och hur den framför information och konstruerar en bild av brottsligheten. Det kan förklaras av det faktum att massmedia väljer vad som ska råda på dagordningen. De besitter en bred möjlighet att styra vilken information om brottslighet som ska framträda och hur den ska framträda.

Sedermera besitter journalister inte alltid någon ingående kunskap om straffrättssystemet och de kan även sakna kunskap om den forskning som gjorts. Brist på kunskap kan leda till vinklad fakta trots att media ska vara en opartisk källa för informationsspridning, kan ofta syftet vara att sprida det som säljer. Media har inte alltid för avsikt att skapa en rättvisande bild av situationen utan den kan även formas av politiska ideologier. Problematik som uppenbaras är således att media enkelt kan konstruera brottsproblem vilket i sin tur påverkar människans rädsla för brott. Det som massmedia väljer att presentera och informera blir sålunda den bild allmänheten tror speglar samhället. Det bör dock nämnas att informationen som sprids, inte i sig behöver vara felaktig eller konstruerad på ett felaktigt sätt.

Människor kan vilja ge uttryck för vad de upplever är orättvisa och de vill visa sitt missnöje från samhällets sida. Ett krav på strängare straff tror vi är ett sätt från allmänheten att markera sitt missnöje och protestera mot de våldsbrott som sker.

I detta resonemang finns emellertid inte rationalitet eller vetenskaplig grund utan den baseras till största del på känslor. Det kan handla om att rättvisan ska stämma överens med den norm som från samhället styr. Den formella rättvisan kan jämföras med den syn som allmänheten önskar. Som exempel kan nämnas uttrycket "rättvisa har skipats" som inte sällan förklarar när någon är tillfreds med den dom som domstolen dömt. Om reglerna bakom domen saknar materiell rättvisa, d.v.s. en norm som är motiverad på ett rationellt sätt, är oviktigt. Enligt vår uppfattning kan detta förklaras som att en regel är till dess innehåll rättvis om den är ett resultat av moraliska värden då den härigenom främjar trygghet hos allmänheten. Av det sagda tycker vi oss se en tendens av att allmänhetens åsikter om våldsbrotten kan vara det som motiverat lagstiftaren till högre straff. Problematiken blir dock som redovisats ovan, allmänhetens okunskap. Kunskap om forskningen och hänsyn till straffideologier såsom humanitetsprincipen blir således åsidosatt. Folk i allmänhet kan sakna kännedom om de konsekvenser eller effekter höjda straff kan leda till och problemet tror vi är vedergällning som är djupt rotat hos allmänheten. Tanken av hämnd och rättvisa för brottslingens agerande kan således vara det som driver allmänheten. Att hårdare straff inte hjälper och eventuellt får motsatt effekt är inte lika viktigt som rättvisa. Diskussionen som framförs av allmänheten är i likhet med inkapacitering, d.v.s. om personen är inlåst kan den inte begå fler brott och skada någon.

6.2.3 Konsekvenser

Vi kan vara överens om att medborgare vill känna sig trygga i samhället. Det kan dock sägas råda en brottsängslan från allmänhetens sida vilket kan leda till känslor av otrygghet. Som framgått ovan är det ett internationellt fenomen att oavsett straffnivå och påföljdssystem förekommer ett ständigt återkommande krav på höjda straff. Vi har förståelse för detta argument då vedergällning är djupt rotat i mänskligheten, men av den utredning som gjorts ser vi problematiken i ett bredare perspektiv.

Om en höjning av fängelsestraffen hade en positiv verkan mot brottsligheten och brottslingen själv, skulle ett ekonomiska tillskott inte vara ett hinder för straffskärpningar. I ett land som Sverige kan inte en ekonomisk ökning till kriminalvården vara det som står i vägen för att motverka brottsligheten. På kort sikt skulle därför ett tillskott av pengar till kriminalvården för den förlängda verkställigheten av brottspåföljder vara försvarligt med hänsyn till den omständigheten att brottslingen under sin tid i fängelset skulle begå färre eller inga fler brott efter verkställigheten. Av den utredning som gjorts framgår emellertid att så inte är fallet. Det framgår uttryckligen i utredningar, forskning och annan utredning att höjda straff inte kommer leda till en minskad brottslighet. Att längre tid i fängelse skulle ha en positiv effekt på en brottsling eller brottsligheten i stort har förnekats och det har visats att det till och med kan få motsatt effekt. Den motsatta effekten innebär att högre straff inte skulle avskräcka personer att begå fler brott. Det innebär att den negativa allmänpreventionen inte skulle få genomslag, d.v.s. hindra folk från att begå brott genom hot om straff i den mening som ideologin ger uttryck för.

Konsekvensen av att straffa en person hårdare kan också leda till att personen i framtiden begår fler istället för färre brottsliga handlingar. Av det sagda kan höjda straffskalor bli verkningslösa och därutöver tillkommer stora ekonomiska kostnader. Detta argument finner stöd i den slutsats som kriminologer tidigare gjort, att skärpning av straff är dyrt, verkningslöst och ibland till och med kontraproduktivt.

Fängelse har ingen rehabiliterande effekt för personer. Höjda straff har inte avgörande effekter av allmän- eller individualprevention. Vi vill belysa den kollision av de lagändringar som skett i förhållande till kriminologiska undersökningar. Kriminalpolitiken som å ena sidan handlar om hur samhället i stort bör regleras för att förhindra brottsligheten å andra sidan kunskap om verklighetens beskaffenhet och förefintliga möjligheter av uppföljning av reformers verkan. Resultat av kriminologi är således studier som är av stor vikt för kriminalpolitiken och härigenom straffrättspolitiken. Vi kan inte undgå att se en viss kollision av lagstiftarens skäl i förslagen och de undersökningar som redovisats av forskare inom kriminologi och straffrätt.

I propositionen om skärpta straffskalor från 2016 höjdes ett flertal allvarliga våldsbrott däribland grovt rån. I 8 kap. 6 § brottsbalken framgår att om brott som avses i 5 § är grovt, döms för grovt rån till fängelse i lägst fem och högst tio år. Av 8 kap. 5 § brottsbalken framgår således vad som utgör ett rån. Den ändring som gjordes i 8 kap. 6 § brottsbalken var en höjning från fängelse i lägst fyra år till lägst fem år. Denna uppsats har inte för avsikt att analysera vad som utgör ett grovt rån och hur domstolen tidigare dömt ut straff för detta brott. Syftet med uppsatsen och den undersökning vi gjort tar sikte på vilka skäl som talar emot dessa lagändringar. Ett problem med skärpta straff är det som redovisades ovan, fängelse har ingen rehabiliterande effekt, vilket därför kan ifrågasätta hur ett år längre fängelsestraff kan vara försvarligt. Efter viss tid kommer den dömda personen försättas på fri fot, en fråga som enligt vår mening bör lyftas fram är i vilket skick den människan ska vid den tidpunkten. Förhoppningen torde vara att personen ska ha ändrat sina (troligtvis dåliga) vanor, sitt beteende, sin livsstil och istället börja arbeta, bidra till samhällsekonomin och inte utgöra osäkerhet i samhället. Genom skärpta straff kan konsekvensen bli den motsatta, d.v.s. en

människa som under lång tid blir exkluderad från samhället. Effekten härom kan resultera i att ju mer man straffar en person desto mer sannolikt är det att denne i framtiden begår fler brott.

De skäl som framförs i förarbetena tar i begränsad mån hänsyn till dessa konsekvenser. Det ekonomiska perspektivet nämns men det är inget som väger tungt i bedömningen. Problematiken kan förklaras som fokus i förarbetena är inte en diskussion om effektivitet eller ändamålsenlighet. Lagstiftaren betonar till största del den förändring som skett av synen på brott. Brottets svårhet- allvar- som idag fått en annan innebörd leder till att argumentet blir en viktig utgångspunkt vilket lyfts fram. Hur brottets svårhet förhåller sig till samhällsutvecklingen är av betydelse för påföljdsvalen.

Principen om proportionalitet har betydelse för hur bestraffning ska ske och frågan om varför bestraffning ska ske är utifrån denna princip inte att primärt beakta. Proportionalitet är emellertid den princip som ska styra straffrättsystemet och lagstiftaren har, med hänvisning till denna princip, ingen skyldighet att beakta varför bestraffning ska ske. Det är möjligen ett sätt att kringgå frågan om förslagets effektivitet och ändamålsenlighet. Vi kan konstatera att frågor om förslagets effekter och konsekvenser övergripande nämns men inte blir föremål för djupare analys.

En utopi hade varit ett samhälle där ingen blev utsatt för skada, kränkning eller fara. Ett samhälle där ingen person blev utsatt för en gärning som innebar att dennes liv, hälsa eller trygghet skulle rubbas. Detta är emellertid endast en utopi vilket gör att vi, samhället, borde göra vad som krävs för att i största möjliga mån sträva efter denna idealbild. Som vi ser på svårigheten borde större fokus och utrymme riktas mot det förebyggande arbetet istället för straffskärpningar. En utförlig framställning kring detta har inte denna uppsats utrymme att redogöra för men exempelvis kan nämnas några. Ett samhälleligt förebyggande arbete där den beaktar skydd för potentiella offer, fokuserar på bättre och mer rättvisa fördelningar av inkomst, bostäder och utbildning för att minimera risken för social missanpassning. Ett solidarisk och förebyggande arbete tror vi skulle ha betydligt större påverkan av brottsutvecklingen, samhällsutvecklingen och tryggheten än den straffrättsliga regleringen kommer att ha. Vi menar således att straffrättsliga åtgärder inte är det mest effektiva sättet att lösa samhälleliga problem. Det torde finnas en bättre väg att möta brottsligheten i Sverige.

7. Slutsatser och avslutande reflektioner

Som vi tidigare nämnt har principerna om proportionalitet och ekvivalens genom motivering i lagförslagen haft en rådande ställning. Dessa principer har således fortfarande en stark ställning inom påföljdssystemet. Om lagförslag är välmotiverade skulle principerna skapa en balans i systemet. Vi ställer oss dock tveksamma till om lagstiftaren tillräckligt väl lyckats motivera straffskärpingarna utifrån proportionalitet. Risker som följer av detta är att principen urholkas om luften går ur den ideologiska debatten. När straffen för vissa brott höjs generellt finns en risk att förr eller senare kommer andra brottstyper få ett behov av straffskärpingar. Det kan skapa en diskrepans i förhållande till andra brott vilket kan leda till ett behov att se över flertalet andra straffskalor. De generella straffhöjningarna har emellertid skett stegrande vilket vi tror varit ett sätt att i förslagen undvika stora inslag av den ideologiska diskussionen. Konsekvensen av ett flertal mindre ändringar leder till att de kan vara svåra att överblicka varför skärpta straff borde ske med viss eftertänksamhet. Lagstiftning grundas i politiska beslut men dessa straffrättsliga åtgärder innebär ett märkbart ingripande av medborgares frihet varför införanden torde ske med försiktighet. I takt med de förändringar som skett befarar vi dock att det kan leda till ytterligare höjda straff, särskild när de nya bestämmelserna inte utformats med beaktande av humanitetsprincipen.

Av det bearbetade materialet drar vi slutsatsen att det ger intryck av en kriminalpolitik som hårdnat. Den allmänna debatten har vuxit i takt med ökad välfärd, ökad insikt i mänskliga rättigheter, jämställdhet och den personliga integriteten. Mycket av det politiska beslutsfattandet sker med beaktande av den allmänna debatten varför besluten ofta ska ge kraftfulla intryck hos medborgarna. Det är tänkbart att den allmänna föreställningen om ett rättvist straff successivt blir strängare i takt med att hårdare straff utdöms, vilket får genomslag på politisk nivå. När förslagen inte är välmotiverade på ett materiellt rättvist sätt men ändå blir föremål för stora förändringar ger det intryck av en starkt straffixerad populism.

Avslutningsvis bör nämnas vikten av ett förebyggande arbete då vi tror det skulle ha större betydelse än den straffrättsliga regleringen som syftar till redan begångna brott. Den politiska debatten borde byta fokus till åtgärder och insatser som kan motverka brottsligheten. Fängelsestraffet är förenat med stora resurser samtidigt som det enligt forskare framstår som verkningslöst. Alternativa lösningar av förebyggande åtgärder skulle dessa pengar istället kunna gå till och med hög sannolikhet motverka brottsligheten. I dagens samhälle finns en stark förväntan på trygghet och välbefinnande, fråga är om allmänhetens rättsmedvetande sätter krokben för att det ska uppnås?

Källförteckning

Offentligt tryck

Prop. 2009/10:147 Skärpta straff för allvarliga våldsbrott m.m.

Prop. 2012/13:111 En skärpt sexualbrottslagstiftning

Prop. 2015/16:111 Synnerligen grova narkotikabrott

Prop. 2016/17:108 Straffskalorna för vissa allvarliga våldsbrott

Prop. 2017/18:26 Skjutvapen och explosiva varor - skärpta straff för de grova brotten

SOU 1986:14 Påföljd för brott

SOU 2007:90 Straffskalan för mord

SOU 2008:85 Straff i proportion till brottets allvar

SOU 2014:18 Straffskalorna för allvarliga våldsbrott

SOU 2018:2 Stärkt straffrättsligt skydd för blåjusverksamhet och andra samhällsnyttiga funktioner

Dir. 2007:48 Skärpt syn på allvarliga våldsbrott m.m.

Dir. 2007:137 Tilläggsdirektiv till Straffnivåutredningen

Dir. 2013:30 Översyn av straffskalorna för vissa allvarliga våldsbrott

Litteratur

Anners, Erik & Wallén, Per, Edwin, *Svensk straffrätts historia: [några huvudlinjer]. D. 1, 2., 3:e uppl.*, AWE/Geber, Stockholm, 1977.

Asp, Petter, Ulväng, Magnus, Jareborg, Nils, *Kriminalrättens grunder*, 1:a uppl., Iustus förlag, Uppsala, 2010.

Asp, Petter & Ulväng, Magnus, *Straffrätt: en kortfattad översikt*, 1:a uppl., Iustus förlag, Uppsala, 2014.

Borgeke, Martin & Heidenborg, Mari, *Att bestämma påföljd för brott*, 3:e uppl., Wolters Kluwer, Stockholm, 2016.

Inger, Göran, *Svensk rättshistoria*, 5:e uppl., Liber, Malmö, 2011.

Jareborg, Nils & Zila, Josef, *Straffrättens påföljds lära*, 2:a uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2007.

Kellgren, Jan & Holm, Anders, *Att skriva uppsats i rättsvetenskap*, 1:a uppl., Studentlitteratur, 2007.

Hydén, H., Rättssociologi: om att undersöka relationen mellan rätt och samhälle, i Korling, Fredric & Zamboni, Mauro, (red.) *Juridisk metodlära*, Studentlitteratur, Lund, 2014.

Mathiesen, Thomas, *Kan fängelset försvaras?*, Korpen, Göteborg, 1988.

Peczenik, Aleksander, *Vad är rätt?: om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation*, 1:a uppl., Fritze, Stockholm, 1995.

Sandgren, Claes, *Vad är rättsvetenskap?*, Jure, Stockholm, 2009.

Sarnecki, Jerzy, *Introduktion till kriminologi. 2, Straff och prevention*, 1:a uppl., Studentlitteratur, Lund, 2015.

Victor, D., Politik och straffsystem – ett drama under utveckling, i Victor, Dag, (red.) *Varning för straff – Om vådan av den nyttiga straffrätten*, Norstedts Juridik, Stockholm, 1995.

Tham, H., Från behandling till straffvärde, i Victor, Dag, (red.) *Varning för straff – Om vådan av den nyttiga straffrätten*, Norstedts Juridik, Stockholm, 1995.

Åhs, Stig, Svanström, Leif & Stenberg, Leif, *Fångarna i välfärdssamhället: kriminalitet, drogmisbruk och prostitution*, Tiden, Stockholm, 1991.

Artiklar

Aspelin, Erland, *Straffets grunder – historisk bakgrund*, SvJT 1999, s. 108-131.

Asp, Peter, *Går det att se en internationell trend? — om preventionismen i den moderna straffrätten*, SvJT 2007, s. 69-82.

Jareborg, Nils, *Rättsdogmatik som vetenskap*, SvJT 2004, s. 1-10.

Träskman Per-ole, *Vem är kriminalpolitikens nyckelperson: brottslingen, brottsoffret eller "jag" själv?* JT Nr 3 2008/09, 497-515.

Peczenik, Aleksander, *Om den förvaltningsrättsliga forskningen och rättsdogmatiken*, FT 1990, s. 40-52.

Övrigt

Jerre, Kristina & Tham, Henrik, *Svenskarnas syn på straff*, Rapport 2010:1, Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet, 2010.

Klara Hradilova Selin & Sven Granath, *Skärpta straff för allvarliga våldsbrott- Utvärdering av 2010 års straffmättningsreform*, Rapport 2014:6, Brottsförebyggande rådet, Stockholm, 2014.

Internet

Sarnecki, Straff och kriminalvård – vad fungerar?, Nytt från Brå, 2014-06-09, <https://www.bra.se/nytt-fran-bra/arkiv/press/2014-06-09-straft-och-kriminalvard---vad-fungerar.html>, (hämtad 2018-04-25).

Lindgren, Låt forskning och inte ideologier styra kriminalpolitiken - fyra myter om brott och straff..., DJ, 2014-12-09, <http://www.dagensjuridik.se/2014/12/lat-forskning-och-inte-ideologier-styra-kriminalpolitiken>, (hämtad 2018-04-25).

Estrada, Experter: Skärpta straff avskräcker inte, SvD, 2017-11-21, <https://www.svd.se/expertes-skarpta-straft-avskracker-inte>, (hämtad 2018-04-25).

Welin & Olsson, Hårdare straff är inte lösningen, SMP Debatt, 2018-01-15, <http://www.smp.se/debatt/hardare-straft-ar-inte-losningen/>, (hämtad 2018-04-25).

Estrada, Flyghed, Nilsson, Pettersson, Sarnecki & Tham, Svagt stöd i forskningen för att hårdare straff minskar brotten, DN Debatt, 2018-01-29, <https://www.dn.se/debatt/svagt-stod-i-forskningen-for-att-hardare-straft-minskar-brotten/>, (hämtad 2018-04-25).